

CHAPTER FOUR

COMMUNICATION

He delivered me from my enemy, the strong, from those who hated me, when they were too mighty for me. They overcame me on the day of my calamity; but G-d became my stay; and He brought me forth to expansiveness: He delivered me because He delighted in me. G-d rewarded me according to my righteousness: according to the purity of my hands He recompensed me. For I had kept the ways of G-d, and had not wickedly departed from my Lord. For all His ordinances were before me, and from none of His statutes did I depart. I was also upright toward Him, and I guarded myself against my iniquity. Therefore did G-d recompense me according to my righteousness, according to my purity before His eyes.

(I Samuel 22:18-25)

Rav Papa said: "May [a blessing] come to me, for I have never excommunicated a Torah scholar." ... What is *shamia* (excommunication)? Rav said: *Sham mitha* (death is there); Shmuel said: *Shemamah yih'yeh* (desolation will be there).

(Massekheh Mo'ed Qattan 17a)

In the Name of G-d

7 Adar I 5763 (February 9)
Jerusalem

My dear Mordechai,

The other shoe has dropped: Two days ago, on Friday afternoon, the approximate time in the Week of Creation when, according to some opinions, demons were brought forth into the world (*Massekheh Avoth* 5:6), announcements were taped up in *shuls* and *miqva'oth* that I had been excommunicated – not exactly that, but that I was clearly threatened by one of the signatories of the *issur*, Rabbi Mikhel-Yehudah Lefkowitz, with excommunication. I

had been warned earlier that I was in imminent danger of "being placed as close as possible to actual excommunication," not only in the vague terms used by my zealot "friends" about whom I wrote near the beginning of my previous letter, but very explicitly. In this letter, Mordechai, I will set down and describe only the many events that occurred while I was *still communicating* with friends and foes: These events are very important because they are what led

מרק רביעי

תקשורת

יצילני מאויבי עו, משונאי, כי אמצו ממני. יקדמוני ביום אדיו: יהי ה' משען לי: ורצא למרחב אוחיו: יחלצני כי חפץ בי. יגמלני ה' כצדקתי: כבוד ידי ישיב לי, כי שמרתי דרכי ה', ולא רשעתי מא-להיי. כי כל משפטיו לנגדי, וחוקותיו לא אסור ממנה. ואהיה תמים לו, ואשתמרה מעוונתי. וישב ה' לי כצדקתי, כבוד לנגד עיניו. (שמואל ב' כב:יח-כה)

אמר רב ספא: "תיתי לי, ולא שמיתי צורבא מרבנן מעולם." ... מאי שמתא? אמר רב: שם מיתה; ושמואל אמר: שממה יהיה. (מסכת מועד קטן יז.)

בשם השם

ז' אדר א' תשס"ג
ירושלים

מדרכי חביבי,

פחד פחדתי ויאתני, ואשר יגורתי יבוא לי (איוב ג:כה): לפני יומיים, כיום שיש אחר הצהריים, בערך בזמן שבו, לפי "יש אומרים", נבראו "המזיקין" כשש ימי בראשית (מסכת אבות ה:ז), הודבקו מודעות בבתי הכנסה ובמקוואות, כי הוצא עלי חרם – לא בדיוק כך, אלא שאחד החתומים על ה"קול-קורא", הרב מיכל-יהודה ליפקוביץ שליט"א, מאיים בפירוש להוציא עלי חרם. הוזהרתי כבר קודם לכן כי אני בסכנה קרובה "שיוטל עלי מציאות שהנה הכי קרובה לחרם ממש שאפשר" – ולא רק בביטויים המעורפלים שבהם השתמשו "ידידיי" הקנאים אשר כתבתי אודותם סמוך לתחילת מכתבי הקודם, אלא מפורשות מאד. במכתבי זה אמנה ואתאר רק את המאורעות (והם רבים) שקרו כשעדיין הייתה לי תקשורת עם ידידים ואויבים: המאורעות האלה חשובים מאוד מפני שהם הם

to the "excommunication." About the excommunication itself, I hope to write you another letter in which I will quote Rabbi Lefkowitz's exact words.

Let me put said events into chronological order. Before discussing each of them – there were a total of eight events – I shall list them without going into details. The first occurred on January 7th, two days prior to my last letter to you, Mordechai, and I made vague reference to it in that letter's fifth paragraph, viz., the meeting I had with "one of my inquisitors" (at which his zealous grandson told me that I, too, was forbidden by the *issur* to read my book): He was one of the signatories on the epistle, Rabbi Shlomo Wolbe, whose wife, née Grodzinsky, is my first cousin, and the meeting took place at my initiative in his home. The second event was the publication of an article about my book three days later, on Friday, January 10th, in the Sabbath supplement of the popular, non-*frum* newspaper *Ma'ariv*, entitled (in translation from Hebrew) "The Rabbis Burn Books," by journalist Eli Shai. The third event occurred a week later, January 17th, when fresh signs were pasted up on the streets; they were blowups of the official *Yated Ne'eman* epistle of December 20th banning my book. The fourth event took place three days later, on January 20th, when I was approached by a neighbor, who has contacts with the zealots and, "for the sake of not having to lose a good neighbor," asked that I have a meeting with Rabbi RR, one of the two readers assigned by Rabbi Elyashiv; when I told the neighbor that I would gladly receive (my junior) Rabbi RR at my home, he returned with the message that, since RR is doing *me* the favor, I should come to him. (A side comment: This is not the manner in which people who do favors act: cf. *Massekhet Shabbath* 104a.) The fifth event occurred the next day, January 21st, and consisted of a telephone conversation with Rabbi Elyashiv's aide-de-camp, Rabbi Ephrati, and the ensuing faxing to him of my letter, which I will set down verbatim below. The sixth event was my hour-and-a-quarter telephone conversation the following morning, January 22nd, with Rabbi RR. The seventh event took place that evening: I had another meeting with Rabbi Wolbe at his home. The eighth, and last,

event occurred four days later, January 26th, when Rabbi Wolbe wrote me a letter (which was delivered to my mailbox the following day). These are the events, and what follows are their details.

Event #1 – January 7th

I began my first meeting with Rabbi Shlomo Wolbe, the husband of my first cousin, on January 7th, 1981. The meeting took place in his home, in the neighborhood of Bnei Brak. Rabbi Wolbe is a well-known figure in the Orthodox community, and his wife, Nechama, is a well-known figure in the community as well. The meeting was held in a private room in his home. Rabbi Wolbe is a very kind and hospitable person, and he made me feel very comfortable. We talked for about an hour, and he showed me his library, which is very large and well-stocked. He also showed me some of his personal papers, which are very interesting. The meeting was very pleasant, and I enjoyed it very much. After the meeting, I wrote Rabbi Wolbe a letter, in which I thanked him for his hospitality and for the information he gave me. I also mentioned that I was planning to write a book about the excommunication, and I asked him if he would be willing to provide me with some information. He was very helpful, and he gave me everything I needed. I then wrote him another letter, in which I told him that I had received his letter and that I was planning to write the book. He was very happy to hear that, and he told me that he would be happy to provide me with any further information I might need. The meeting with Rabbi Wolbe was a very important one for me, and it was a great start to my investigation into the excommunication.

band of my cousin, with a question: Did he, who is not counted among the great Torah scholars – he is a *ba'al Musar* who has authored '*Alei Shur*, a seminal work in the field – and is not ever asked to sign epistles in *Yated Ne'eman*, actually think he was being asked to sign the ban in order to make the *issur* more effective? Or was it to hurt me, in that even a cousin had raised his hand against me? He struggled with a feeble, unsatisfactory reply. I then asked him another question, for which he had no reply whatsoever: Why did he not pick up a telephone and call me before setting down his signature? I then went on to show him something on page 749 of *Making of a Godol* pertaining to raising a hand against a son of one's *rebbe*: I was applying this to myself, a son of a man who was a dedicated uncle to Mrs. Wolbe, a Holocaust survivor of the Grodzinsky family; my father was the pride and staff of the family, and instrumental in bringing about R' Shlomo's *shiddukh* with the pedigreed Grodzinsky girl in the war's aftermath in the country where Rabbi Wolbe resided, Sweden, in the face of opposition to the match by old Slabodka *talmidim* and peers of her father, R' Avrohm Grodzinsky, may his blood be avenged. My book tells that when R' Moshe Soloveitchek published an article backing a Mizrachi-affiliated *shohet* in a dispute against an Agudath Israel-affiliated *rav*, and there was talk bandied about in the powerful rabbinical circles of Poland (affiliated with the *hasidim* of Gur) that an excommunication would be issued on R' Moshe, R' Baruch-Ber Leibowitz, prime disciple of R' Hayyim Soloveichik, R' Moshe's father, declared, "Children of the *rebbe* no one dares excommunicate!" and the talk was silenced. At the time I spoke to Rabbi Wolbe, I had no inkling that, in a month's time, I would also face excommunication (partly because of my meetings with Rabbi Wolbe, as you, Mordechai, will read later in this letter!), and I was merely applying R' Baruch-Ber's principle to the issuance of an *issur* on the work of a son of one's *rebbe*, saying to Rabbi Wolbe, "When they came to sign you up on the ban, you should have declared, 'A book by children of the *rebbe*, no one dares ban!'" Little did I know that I would someday soon be forced to evoke that principle in circumstances identical to those

of R' Moshe Soloveitchek, and quoting R' Baruch-Ber, not merely paraphrasing him.

Leaving aside further complaints I had on Rabbi Wolbe's actions, I went on to enlighten him regarding the history of the ban. I had known from the beginning that the three *zhulikehs* who had started

מאורע מספר 1 – ד' בשבט

פתחתי את פגישתי הראשונה עם הרב וולבה. בעלה של בת דודי, בשאלה: האם הוא, שאינו נחשב כיון גדולי תלמידי החכמים – הוא בעל מוסר שחיבר את "עלי שור" בשני כרכים, ספר מקור וחשוב בשטח זה – ומעולם לא התבקש לחתום על מסמכי "קול-קורא" כ"יחד נאמן", כאמת חשב שהוא מתבקש לחתום על האיסור על ספר כרי שהאיסור יהיה יעיל יותר? או שמא הייתה הסיבה לכך כדי לפגוע בו, להוכיח שאפילו בן דודי מרים את ידו נגדו? הוא נאבק עם תשובה חלשה ובלתי-מספקת. אז שאלתי אותו עוד שאלה שעליה לא הייתה לו שום תשובה: מדוע לא הרים טלפון לדבר אתי טרם חתם? או הראיתי לו משהו שמופיע בעמוד 749 בספר "עשיית גדול" בקשר להרמת יד נגד בנו של רבו. קישרתי את העניין הזה עם מה שהרב וולבה עשה כלפי, כהיותו בנו של אדם שהיה דוד מסור לרבנית וולבה, ניצולת שואה ממשפחת גרודזינסקי; אבי היה גאוותה ומשענתה של המשפחה, וגורם מרכזי בביצוע של שידוכו של ר' שלמה עם הבת המיוחסת למשפחת גרודזינסקי אחר המלחמה בארץ מגוריו של הרב וולבה, שוודיה, נוכח התנגדותם לשידוך מצד תלמידי סלבודקה ותיקים, חבריו של אביו, ר' אברהם גרודזינסקי ה"ד. בספרי מסופר כי כאשר ר' משה סלוביצ'יק פרסם מאמר שתמך בעמדתו של שוחט שהיה משרף לחוגי "המזרחי", כמחלוקת שהייתה לו עם רב המשרף ל"אגודת ישראל", ונשמעו דיבורים בקרב החוגים הרבניים השולטים בפולין (שהיו משיכים לחסידות גור) להוציא כתב נידוי על ר' משה, הכריז ר' ברוך-בר לייבוויץ, תלמידו המובהק של ר' חיים סלוביצ'יק, אביו של ר' משה: "בנים של הירב" – אף אחד לא יהיו לנדות! והדיבורים הרשתקו. בשעה שדיברתי עם הרב וולבה, לא היה לי שמץ של מושג שתוך חודש ימים אעמוד גם אני בפני נידוי (באופן חלקי בגלל פגישותי עם הרב וולבה, כפי שתקרא, מרדכי, מאוחר יותר במכתבי זה). פשוט יישמתי את העיקרון של ר' ברוך-בר על המקרה של הוצאת איסור על יעירותו של בנו של רבו, כשאמרתי לרב וולבה: "כשבאו להחתים אותך על ה'קול-קורא', היית צריך להכריז: 'ספר שנכתב על ידי בנים של הירב', אף אחד לא יהיו לאסור!" לא היה לי מושג בעת ההיא כי בקרוב יאלץ להעלות עיקרון זה בתנאים זהים לאלו של ר' משה סלוביצ'יק, תוך עיטוט של ר' ברוך-בר, ולא עריכת מפתח מרבירו בלבד. כשאני מניח בצד חלונות נוספות שהיו לי נגד הרב וולבה, המשכתי להאיר את עיני לגבי הרקע של האיסור. ידעתי מלכתחילה כי שלושת ה"זוליקס" שהתחילו

the whole affair and come to Rabbi Elyashiv with the text for the ban were connected with Rabbi Kotler, either genealogically or as students – as I had written you in my first letter, Mordechai, two months ago; I had known *who* had the problem with my book, but I did not know *what* the problem was. By this time, what it was that was bothering them had filtered down to me. Until they saw – I cannot say, read – *Making of a Godol* they were convinced that their progenitor-rebbi was “sanctified from the womb,” that is, born a saint, and my book says otherwise. It tells that, at the age of 13, he and my father, *atzal*, his bosom friend, older than he by ten months, were learning together in Minsk, and reading Russian literature in their spare time – see pages 48-50, 263-266, and 305-307. (I believe that their erroneous picture of R' Aaron's youth was based on what my father repeated, and I had conveyed to the public ten years ago through the book *Reb Yaakov* [ArtScroll, 1993], to wit, my father was asked by his mother the first time he brought the orphaned Aaron to eat a meal at my grandmother's home, “Who is that boy? The *Shekhinah* rests on him” – see page 39, *ibid.* [and page 296 of *Making of a Godol*, where this story is repeated]. These foolish *talמידים* of R' Aaron [of whom their *rebbe* is ashamed] assumed my grandmother was a prophetess like Bithyah, the daughter of Pharaoh, who was endowed with the ability to see the *Shekhinah* alongside baby Moses floating among the bulrushes on the river's bank [*Masseketh Sotah* 12b]. In truth, my grandmother was a fine but ordinary woman, none of whose children except my father remained observant. What did she mean when she spoke about the *Shekhinah* accompanying the lad Aaron? That the boy had a special refinement about him: that is what, and all, she had in mind.) I explained to Rabbi Wolbe that everything I wrote in the book has a solid source, which I set down along with my report: Regarding R' Aaron's reading of Russian literature – like my father's – my father had repeated it on many occasions, including in R' Aaron's presence at the funeral of R' Ruven Grozovsky (who was truly “sanctified from the womb,” as I wrote in my book at the bottoms of pages 49 and 313). In the name of *both* Minsk friends, my father

then gave R' Ruven credit for saving them by taking them away to study in faraway Slabodka. (For all I know, R' Aaron may have told all this about himself, too, as my father did.) “I consider the fact that the two had to struggle and overcome outside influences in order to become *gedolim* a greater credit to them than being born great,” I said to Rabbi Wolbe. “And if anyone should think

את כל הפרשה והגיעו לרב אלישיב עם נוסח האיסור היו קשורים לרב קוטלר וז"ל, אם מצד ייחוסם או כתלמידים – כפי שכתבתי במכתבי הראשון אליך, מרדכי, לפני חודשיים; ידעתי למי יש בעיה עם ספרי, אבל לא ידעתי מהי הבעיה. בעת שדיברתי עם הרב וולבה, כבר חלחל והגיע אלי מה היה הדבר שהפריע להם. לפני שראו (אניני יכול לומר, שקראו) את “עשיית גדול” הם היו משוכנעים כי סבס-רבם היה “קדוש מרחם”, כלומר, נולד קדוש, ואילו ספרי אומר אחרת. בספר מסופר כיצד, בגיל שלוש-עשרה, הוא ואבי ז"ל, ידיד נפשו שהיה מבוגר ממנו בעשרה חודשים, למדו ביחד במינסק, ובשעות הפנאי שלהם קראו ספרות רוסית – ראה עמודים 48-50, 263-266, ו-305-307. (אני סבור כי ציורם המוטעה של הנעורים של ר' אהרן התבסס על סיפור שאבי חזר עליו פעמים רבות. סיפור שאני העברתי לציבור לפני עשר שנים בספר “רבי יעקב” [מההדורה באנגלית, הוצאת ארטסקרול, תשנ"ג]. הפעם הראשונה שאבי הביא את אהרן היתום לסעוד בבית אמו, היא שאלה אותו: “מיהו הנער הזה? השכינה הרי שורה עליו” – ראה עמוד 39, שם נוכח עמוד 296 ב“עשיית גדול”, שם מופיע סיפור זה עוד פעם). התלמידים השוטים האלה של ר' אהרן ז"ל [שרבם מתבייש בהם] הניחו כי סבתי הייתה נביאה בדומה לבתיה, בת פרעה, שחוננה ביכולת לראות את השכינה לצדו של משה התינוק השט בחיבה בסוף על שפת היאור [מסכת סוטה יב:]. למען האמת, סבתי הייתה אישה אצילית אך פשוטה, אשר חרץ מאבי ז"ל לא נשאר אף אחד מילדיה שומר תורה ומצוות. מה הייתה כוונתה כשאמרה שהיא רואה את השכינה שורה על אהרן הצעיר? כוונתה הייתה כי ניתן להבחין בעידן מיוחד בעיר: לזאת, ולזאת בלבד, התכוונה). הסברתי לרב וולבה כי לכל דבר שכתבתי בספר יש מקור שמצוין במקום: הנדשא של קריאתו של ספרות רוסית על ידי ר' אהרן – ועל ידי אבי – היה דבר שאבי חזר עליו בהודמנות רבות, כולל בנוכחות ר' אהרן בהספדו על ר' ראובן גרוזובסקי (שהיה באמת “קדוש מרחם”, כפי שכתבתי בספרי, בשולי עמוד 49 ועמוד 313). בשם שני החברים מינסק, זקף אז אבי לזכותו של ר' ראובן את הצלתם בכך שלקח אותם משם ללמוד בסלבודקה המרוחקת. (עד כמה שידוע לי, ייתכן שר' אהרן סיפר גם הוא את כל הנ"ל על עצמו, כפי שעשה זאת אבי.) “לדעתי, העובדה שהשניים היו חייבים להיאבק ולהתגבר על השפעות חיצוניות כדי להיות ליגדולים, היא נקודת זכות גדולה יותר עבור שניהם מאשר אילו היו נולדים גדולים”, אמרתי לרב וולבה. “ואם מישהו יחשוב כי

that by revealing this fact and attributing his (and my father's) being saved for a Torah future to R' Ruven Grozovsky, *zatzal*, I was attempting to *demote* R' Aaron, he should look at the four-line paragraph I added on page 329 – after explaining what R' Aaron meant when he eulogized R' Ruven by saying, 'He pulled us out of many mires.'" The four lines read:

It should be added that despite his role in "pulling R' Aaron out of many mires," R' Ruven was reported by a very close *talmid* to have "honored R' Aaron to no end; it was just overwhelming to see to what extent R' Ruven respected him." (In a footnote, I give the name of R' Ruven's very close *talmid*.)

I concluded rhetorically to Rabbi Wolbe: "If I had any intention, forfend, to degrade Rabbi Kotler, would I have added this little paragraph?"

I went on to ask my host what faults he had found in the book that he signed against. He said he was shown some forbidden matters in *Making of a Godol* and told that there were 20 such things therein. One of the problematic matters he recalled was a story involving R' Yeruham Levovitz – Rabbi Wolbe's master, the Mashgia of Mirer Yeshiva, under whom he had studied for two years in prewar Poland – which indicated, according to (the cursory reading by) my opponents, that R' Yeruham supported the study of secular subjects. This is, of course, an embarrassment to Rabbi Levovitz (even if everyone knows that there were great Torah leaders in *Western Europe* who favored *Torah im derekh eretz* [Torah combined with secular knowledge]). I opened the book to pages 510-511, where this matter is written about, and I trudged through with him – he is able to read English with coaching – what was *actually* written there. It describes a political situation in Lithuania in 5684 (1924), whereby a law was passed that Lithuanian draft deferments would be issued only to *yeshivoth* which taught secular studies. It was under these circumstances – when the choice was either to have classes in reading, writing (of Lithuanian) and (basic) 'rithmetic, or to close the *yeshivoth* down – that R'

Yeruham favored the first option. (In the paragraph that follows, *ibid.*, I explain why, in R' Yeruham's opinion, secular subjects were not as dangerous at that time as they had been 30 years earlier, when the Volozhin Yeshiva was closed down rather than including secular studies in its program.) We read together the

בגילוי עובדה זו ובזיקת הצלתו הרוחנית (וגם הצלת אבי) לזכותו של ר' ראובן גרוזובסקי ז"ל, ניסיתי להמעיט מדמותו של ר' אהרן, ח"ו, עליו להתבונן בפסקה הקטנה בת ארבע השורות שהוספתי בעמוד 329 – אחרי שהסברתי שם מה הייתה כוונתו של ר' אהרן כשאמר בהספדו על ר' ראובן, 'הוא הוציא אותנו מתוך הרבה ביצות טובעניות.' ארבע השורות אומרות כך:

צריכים להוסיף כי למרות תפקידו של ר' ראובן כ"הוצאת ר' אהרן מתוך הרבה ביצות טובעניות", הוא "כיבד את ר' אהרן ללא שיעור; היה פשוט מדהים לראות עד כמה ר' ראובן כיבד אותו." כך סיפר תלמיד קרוב מאוד של ר' ראובן זצ"ל. (בהערת שוליים, כתבתי את שמו של התלמיד של ר' ראובן המצוטט.)

סיימתי את דבריי בשאלה רטורית לרב וולבה: "אילו הייתה לי כוונה כלשהי, חס ושלום, לזלזל ברב קוטלר, האם הייתי מוסיף פסקה קטנה וזו?" המשכתי ושאלתי את מארחי אלו פגמים הוא מצא בספר נגדו הוא חתם. הוא אמר שהראו לו כמה קטעים אסורים ב"עשיית גדול", ואמרו לו שישנם בספר עשרים דברים כאלו. אחד העניינים הבעייתיים שהוא נזכר בהם, היה סיפור אודות ר' ירוחם ליבוביץ – מורו ורבו של הרב וולבה, המשגיח של ישיבת מיר, שתחתיו למד מארחי במשך שנתיים כפולין שלפני המלחמה – שמוכיח על פי מתנגדיו (לפי קריאתם השטחית), כי ר' ירוחם תמך בלימוד מקצועות חול. כמוכן, שדבר כזה הנו ברשה לרב ליבוביץ (למרות שידוע לכל כי במערב אירופה היו רבנים גדולים שדגלו ב"תורה עם דרך ארץ"). פתחתי את הספר לעמודים 510-511, שם מופיע הסיפור הזה, ועברתי בקושי יחד אתו – הוא מסוגל לקרוא אנגלית עם הדרכה צמודה – על מה שבאמת כתוב שם. הספר מתאר מצב פוליטי בליטא בשנת תרפ"ד (1924) שהביא להעברת חוק לפיו ניתן היה לדרוח את הגיוס לצבא ליטא רק בישיבות שבהן לימדו מקצועות חול. באותם הנאים – כאשר הכנדה הייתה לקיים את הישיבות יחד עם לימוד השפה הליטאית וחשבון בסיסי, או לסגור את הישיבות – העדיף ר' ירוחם את האפשרות הראשונה. (בפסקה שלאחר מכן, שם, אני הסברתי מדוע, לדעתו של ר' ירוחם, לא היו לימודי החול כה מסוכנים באותה תקופה כפי שהיו שלושים שנה קודם לכן, כאשר העדיפו גדולי ישראל לסגור את ישיבת וולז'ין מאשר להכניס לימודי חול לחוכנית לימודיה.) יחד קראנו

book's portrayal of how the Ponivezher Rav, R' Yoseph-Shlomo Kahanneman, who was radically opposed to secular studies and with whose *yeshiva* Rabbi Levovitz was connected, barged into the room of the Alter of Slabodka to express his anger with Rabbi Levovitz; he banged down on the Alter's table and snapped, "*Narr eikh eier Musar* (Here's your Musar for you)!" *Making of a Godol* follows with how furious the Alter became with Rabbi Levovitz.

At this point in my tête-a-tête with Rabbi Wolbe, his grandson, a son of Rabbi Kotler's grandson (the major *zhulik* who set off the entire imbroglio – as I wrote you in my first letter), marched into the room and, with unmitigated *hutzpah*, accused me of lying about Rabbi Levovitz's having approved secular studies (even under the described special circumstances): "It simply cannot be!" Rabbi Wolbe's grandson – henceforth I shall call him "Shim'i" – insisted.

I replied that, *ad loc.*, I quote the source of this episode: Rabbi Shlomo Aidelstein of Bnei Brak, who heard it from his stepfather, R' Yoseph Dinkelis, who was sitting at the Alter's table when it all transpired. I added that when I was yet in Los Angeles, two months ago, I received a telephone call from Rabbi Aidelstein that another of the *zhulikehs* visited him to check up whether he had actually told me such a story; and Rabbi Aidelstein remarked to me, "What is it with him? Does he actually think you would be lying? Seeing his way of thinking, I can now understand what I heard from that individual over 15 years ago, when R' Yaakov-Yitzchok Ruderman died and *Yated Ne'eman* was publishing laudatory articles about him: 'Why are they making such a fuss and writing so much about him? All he was was another Mizrachist.' It seems that those people who are extra-careful in not telling the truth about *gedolim* whom they identify with, lest some stupid person think the *talmidei hakhamim* are being insulted, are the same ones who are ready to unequivocally insult *other talmidei hakhamim* with whom they have no connection: It is their own honor they are 'protecting,' not that of Torah greats."

After proving that I did not invent the story of R' Yeruham, all "Shim'i" could come up with was, "So both you and Rabbi

Aidelstein are lying." After I described the behavior of "Shim'i's" father toward me in my first letter to you, Mordechai, I can veritably say that the young man is a chip off the old block.

"Shim'i" then went on to say that the problem with the book was not set off by what is written there about Rabbi Kotler, "be-

בספר את התיאור כיצד הרב של פוניבז', ר' יוסף-שלמה כהנמן, שהתנגד באופן קיצוני ללימודי חול ושלישיבתו היה הרב ליבוביץ קשור, התפרץ לחדרו של הסבא מסלבודקה כדי להביע את זעמו על הרב ליבוביץ. הוא הלם-דפק על שולחנו של הסבא, והפטיר בזעף: "הא לכם המוסר שלכם!" ובהמשך מתאר הספר את גודל חמתו של הסבא על הרב ליבוביץ.

בשלב זה של שיחתי בארבע עיניים עם הרב וולבה, צעד לתוך החדר פנימה נכדו, שהוא בנו של נכדו של הרב קוטלר (ה"זוליק" העיקרי שהצית את כל המהומה כולה – כפי שכתבתי לך במכתבי הראשון). ועם חוצפה כוטה האשים אותי כי אני משקר אודות הסכמתו של הרב ליבוביץ ללימודי חול (אף בתנאים המיוחדים שתוארו לעיל): "זה פשוט לא יכול להיות!" התעקש נכדו של הרב וולבה – אשר מכאן ואילך אכנהו בשם "שמעי".

השבתי לו כי אני מצטט שם את המקור לאפיוודה זו, שהוא הרב שלמה איידלשטיין מבני-ברק, ששמע זאת מאביו החורג, ר' יוסף דינקליס ז"ל, שהסב על שולחנו של הסבא בשעת מעשה. הוספתי כי בעודי שוהה עדיין בלוס אנג'לס, לפני חודשיים, טלפן אלי הרב איידלשטיין וסיפר לי שאחד מה"זוליקס" ביקר אצלו כדי לבדוק האם באמת סיפר לי סיפור כזה. הרב איידלשטיין אמר לי: "מה אתו? האם הוא באמת חושב שאחא משקר? כשאני בוחן את דרך חשיבתו, אני יכול כעת להבין מה ששמעתי מאותו אדם לפני יותר מחמש-עשרה שנה, כאשר הרב יעקב-יצחק רודרמן נפטר, והייתד נאמן" פרסם מאמרי שבה עליו. הברנש הפטיר אז: 'מרדע הם עושים כזה עסק וכותבים כל כך הרבה עליו? הוא בסך הכל היה עוד מזרחיסט'. נראה, כי אותם אנשים שמקפידים במיוחד שלא לומר את האמת על "הגדולים שלהם", דהיינו אלו שהם מזדהים אתם, שמא איזה טיפס יפרש זאת כפגיעה בכבודם של תלמידי החכמים ההם, הם אותם האנשים המוכנים להעליב באופן חד-משמעי תלמידי חכמים אחרים שאינם קשורים אליהם; הם 'מגינים' כביכול על כבוד עצמם, לא על כבודם של גדולי תורה."

אחר שהוכחתי כי לא המצאתי את הסיפור על ר' ירוחם, כל מה שנשאר ל"שמעי" לומר היה, "אם כן, שניכם משקרים, אחא והרב איידלשטיין". אחרי שתיארתו בפניך, מרדכי, במכתבי הראשון אליך, את התנהגותו של אביו של "שמעי" כלפי, אני קורא על הכן "הנה קמתם תחת אבותיכם" (במדבר לב:יד, ועין שיר השירים רבה א:א). "שמעי" המשיך ואמר כי הבעייתיות שבספר לא התחילה עם מה שכתוב בו

cause there are hundreds of things written there that are forbidden." (This young man did not bother to explain why it just "happened" that the ones who had gone to Rabbi Elyashiv to complain about *Making of a Godol* were all Kotler-connected, as I wrote you, Mordechai, in my first letter. In fact, there was a fourth member in the *zhulikehs'* committee, whom I never mentioned to you until now - he counts so little to me that he was not worth mentioning - an old and simple man who had studied under R' Aaron *zatzal* in Kletzk, in prewar Poland.) As Rabbi Wolbe had just stated, the ones who enlisted him to join the ban held that there were only 20 things wrong, not "hundreds," but that did not deter non-English-reading "Shim'i" from making his ridiculous assertion. Some time later I found out exactly whom he was citing with this figure of "hundreds," and in the course of this letter, I shall inform you, Mordechai, who he is.

Let me add that I was shocked to see that an eavesdropper was present in Rabbi Wolbe's small apartment, where every word, necessarily spoken very loudly to my hard-of-hearing host, would carry throughout it; "Shim'i" had been staying out of sight, in the room next to where we were sitting, listening in! He later wrote to me (I shall quote him below) that his grandfather hadn't known he was there, and wouldn't have given him permission to listen in on our private conversation, but when he heard me saying such "lies" as I did - that it was Kotler-connected people who were bothered by what was written about *their godol*, and that R' Yeruham had approved secular studies - he could not contain himself and made his entree. Why "Shim'i" felt, in the first place, that he had to be present when I spoke to his grandfather was, obviously, so that his grandfather not do something of which he and his fellow zealots would not approve, a step which he might take if left on his own to act according to his own judgment! But to have gone to his grandfather's home to do something of which his grandfather disapproved speaks of behavior so egregious that any ethical person, not necessarily a grandson of a *ba'al Musar* or a great-grandson of an illustrious Torah scholar and gentle person as was Rabbi Kotler, would find it utterly repellant. What "Shim'i" did is akin

to cheating - and cheating one's own, aged grandfather. Zealotry, Mordechai, obviously gives one blanket permission to cheat, perpetrate who knows what other gangsterisms, and even disobey one of the Ten Commandments, "Honor your father and your mother" (which, according to some opinions in *Yoreh De'ah* [240:24, and *v. Baiur haGra ad loc.*, and *Baiur haRadal on Pirkei de'Rabbi Eli'ezer* 36:23], applies to grandparents as well); zealotry expiates אודות הרב קוטלר, "כי יש מאות דברים הכתובים בו שהם אסורים." (אותו צעיר לא טרח להסביר מדוע היו "במקרה" כל אלה שהלכו לרב אלישיב כדי להתלונן על "עשיית גדול" קשורים לרב קוטלר, כפי שכתבתי לך, מרדכי, במכתבי הראשון. למעשה, היה חבר רביעי בוועדה ה"זיוולקס" שלא הזכרתי עד כה - חשיבותו כה מעטה בעיני עד שלא היה שווה להזכירו - יהודי קשיש ופשוט שלמד אצל ר' אהרן זצ"ל בקלצק שבפולין לפני המלחמה.) כפי שהרב וולבה ציין זה עתה, אלו שגייסו אותו להצטרף לאיסור דיברו רק על עשרים דברים אסורים, לא "מאות", אבל דבר זה לא הרחיע את "שמעי" (שכלל אינו קורא אנגלית) מטענתו המגוחכת. לאחר זמן מה התברר לי בדיוק את מי ציטט בקובעו מספר זה של "מאות", ובמהלך מכתבי זה, אודיע לך, מרדכי, מיהו.

ברשותך אוסיף ואומר כי נדהמתי לגלות כי נמצא מצותה בדירתו הקטנה של הרב וולבה, מקום שבו כל מילה - שנאמרה בהכרח בקול רם באוזני מארחי ככד השמיעה - נשמעת בכל פינה; "שמעי" היה נמצא בחדר הסמוך אלינו, כשאינו נראה, ומקשיב לנו! מאוחר יותר כתב לי (אצטט אותו להלן) כי סבו לא ידע שהוא שם, ולא היה מרשה לו להאזין לשיחתנו הפרטית, אלא שכאשר שמע אותי אומר "שקרים" כאלו כפי שאמרתי - כי היו אלו אנשים שקשורים לרב קוטלר שהוטרדו ממה שנכתב אודות הגדול שלהם, וכי ר' ירוחם הסכים ללימודי חול - לא יכול להתאפק וחשף את עצמו. ברור הוא שהסיבה ש"שמעי" תיכנן להיות נוכח בשעת הפגישה עם סבו, הייתה כדי שסבו לא יעשה משהו שהוא וחבריו הקנאים לא יסכימו לו, צעד שהיה עלול לקחת אילו היו מניחים לו לפעול כהתאם לשיקול דעתו שלו! אבל ללכת לבית סבו כדי לעשות מעשה שידע שסבו מסתייג ממנו, מצביע על התנהגות כה גסה עד שכל אדם מוסרי, לא בהכרח נכדו של בעל מוסר או נינו של תלמיד חכם מפורסם ועדין כפי שהיה הרב קוטלר זצ"ל, יסלוד ממנה. מה ש"שמעי" עשה הוא בעצם רמייה - ועוד רמייה של סבו הקשיש. הקנאות, מרדכי, נותנת לאדם יד חופשית לרמות, לעולל מי יודע אלו פשעים, ואפילו לעבור על אחת מעשרת הדיברות, "כבד את אביך ואת אמך" (צווי המתייחס גם לסבים לפי כמה דעות ביורה דעה [נ"מ:כ"ד, וראה ביאור הגר"א שם, וביאור הרה"ל על פרקי דרבי אליעזר ל"ו:כ"ג]); הקנאות מכפרת על

all sin. I was surprised that the *ba'al Musar* Rabbi Wolbe did not tell "Shim'i" to leave as soon as he made his appearance, right then and there; he did not even tell him to hold his tongue and not speak with *hutzpah*. Rabbi Wolbe later told my brother-in-law, Rabbi Diskind, who chided him about this, that his grandson wouldn't have listened to him anyhow. In connection with this, see *Da'ath Miqra* (Mosad Harav Kook, 1983), which interprets a verse in Proverbs (28:24) in a way which makes it translate as follows: Whoever sees no transgression when viewing someone stealing from his father and mother (and therefore refrains from chastising him) is encouraging the son to become a gangster. I wonder if the reason Rabbi Wolbe did not object to what his grandson was doing was because he knew him to be a zealot-gangster already.

Another of the 20 things Rabbi Wolbe told me he had heard were wrong with *Making of a Godol* pertained to what I wrote about what R' Yaakov-Yitzchok Ruderman related regarding the *Shabbos* he spent as a guest of the Rav of Elizabeth, New Jersey. Before the advent of *Shabbos*, his host took him aside and asked what he would do when his daughters joined in his *zemiroth* singing, as they were wont to do. The *rav* then told his guest that R' Baruch-Ber Leibowitz had been at his house sometime earlier, and when the girls began singing, he ran out of the room, perturbing the Sabbath spirit for his daughters and also embarrassing him: He asked Rabbi Ruderman if he would act in the same manner. Rabbi Ruderman replied that *he* would be extra-careful with the feelings of others and would remain seated, while not listening to the girls' voices. Rabbi Wolbe had been told that by telling this story I was portraying the great *tzaddiq* R' Baruch-Ber as being inconsiderate of people's feelings. Before opening my book to where this story is told, I informed Rabbi Wolbe that I had also heard converse criticism for writing that Rabbi Ruderman acted as he had, because according to the normative Halakhah one should not sit in where women are singing, even if he'll try not to listen to them; accordingly, I was denigrating Rabbi Ruderman, not Rabbi Leibowitz. Therefore, since the intelligent reader would not know which of the two *gedolim* did the wrong thing, he would conclude

that there are two valid approaches to what one is supposed to do - and, thus, nary a one is pictured as doing anything wrong. I then opened my book to the footnote on page *xxii* of the Foreword, where this story is told, and showed therein that I state explicitly that Rabbi Ruderman told his host he would act in the way he said he would only because of the special training he had received in the Slabodka Yeshiva - indicating clearly that the normal Jewish way of doing things is what R' Baruch-Bar

כל עוון ופסע. התפלאתי על כך שבעל המוסר, הרב וולבה, לא פקד על "שמע" לעזוב את המקום מיד, ברגע שהופיע; הוא אפילו לא אמר לו לרסן את לשונו ולא לדבר בחוצפה. מאוחר יותר אמר הרב וולבה לגיסו, הרב הירש דיסקין, אשר הוכיח אותו על כך, כי ממילא נכדו לא היה שומע בקולו. בקשר לכך, ראה "דעת מקרא" (מוסד הרב קוק, תשמ"ג), המפרש פסוק במשלי (כח:כד) באופן הבא: מי שנמנע מלהטיף מוסר לאדם הגדול מאביו ומאמו משום שאינו רואה כזה חטא, מעורר את קבן להפוך לבריון. אני חוזה אולי חוסר ההתנגדות של הרב וולבה למעשי נכדו נבעה מנסיגה בעבר עם קנאותו-בריונותו של הצעיר.

עוד דבר מתוך עשרים ה"ליקוים" ב"עשיית גדול" שעליהם שמע הרב וולבה ומוסר לי, התייחס לסיפור שסיפר ר' יעקב-יצחק רודמן על השבת שבה התארח אצל רבה של אליהבת, ניו ג'רזי. לפני כניסת השבת, לקח אותו מארחו הצדה ושאל אותו מה הוא יעשה כשכנותיו תצטרפנה אליו בזמירות השבת, כהרגלן. הרב הוסיף וסיפר לאורחו שר' ברוך-בר ליבוביץ התארח בביתו זמן מה קודם לכן, וכאשר החלו הכנות לשיר, יצא ר' ברוך-בר במרצה מהחדר, ובכך הפך את אורחת השבת לבנותיו ואף הביך אותן: הוא שאל את הרב רודמן אם ינהג באופן דומה. הרב רודמן השיב כי הוא ינהג במשנה זהירות בכל הנוגע לרגשות הזולת וישאר במקומו, מכלי להקשיב לקולות הגדול ר' ברוך-בר כאדם שאינו מתחשב ברגשות הזולת. לפני שפתחתי את ספרי המקום שבו מופיע סיפור זה, הודעתי לרב וולבה כי שמעתי גם כן ביקורת הפוכה על איך שתיארתי את התנהגותו של הרב רודמן, כיוון שלפי ההלכה התקנית אסור לשבת כמחיצת נשים שרות, אפילו אם מתאמצים שלא להקשיב להן; לפי זה, דיברתי דופי כרב רודמן, ולא ברב ליבוביץ. ומאחר שהקורא הנבון לא ידע מיהו משני הגדולים נהג שלא כשורה, הוא יגיע למסקנה שקיימות שתי גישות תקפות כיצד יש לנהוג - וכך, אף אחד מהשניים אינו מתואר כמי שלא נהג כשורה. או פתחתי את הספר להערות שוליים בעמוד 22 שבהקדמה, שם מובא הסיפור הזה, והראיתי לו שעל המקום הבהרתי הבהר היטב שהרב רודמן אמר למארחו כי הוא ינהג כפי שינהג רק בגלל ההדרכה המיוחדת שקיבל בישיבת סלבדקה - זה מראה בכיורו שהדרך היהודית הרגילה

At this point, "Shim'i" piped up: "What do you mean that your book does not encourage secular studies? Let me tell you that a certain *rav* in Brooklyn related that six of his *ba'alebatim* told him they had been planning to send their sons to *yeshiva*, but after reading *Making of a Godol* they decided to send their children to college instead."

הוא כפי שנהג ר' ברוך-ברו! "האם אתה עדיין חושב שמחנחי ביקורת על ר' ברוך-ברו?" שאלתי את הרב וולבה רטורית. הצבעתי גם על כך שאני מפנה את הקורא בקשר למעשה זה למקומות אחרים בספר שבהם אני מצהיר מפורשות שהרב רודמן סיפר סיפור זה יחד עם עוד סיפורים אחרים במטרה ברורה להעביר את המסר שבסלבודקה ניתן לחלמידים מבט שונה מהמקובל. יתר על כן, הראיתי לאינקוויזיטור שלי שכתבתי בעמוד 753 כי ר' ברוך-ברו "היה מלא אהבה לכל יהודי עד גבול היכולת שלו". "ובכן," סיכמתי בנימת ניצחון, "כיצד יכול מישו שבאמת קרא את ספרי להאשים אותי בהעברת המסר שאותו צדיק וגאון היה אדם שאינו 'מתחשב ברגשות הוולת'?"

לגבי ההאשמה המופיעה ב"קול-קורא" אשר עליו הוסיף הרב וולבה את שמו כי מסר מעודד לימוד מקצועות חול "ובזה פוגע כטהרת ההשקפה המקובלת לנו מפי רבותינו גדולי הדורות", חזרתי למה שהראיתי לרב וולבה מקודם לכן, כאשר שוחחנו על האופן בו שהצגתי את דמותו של מורו ורבו, ר' ירוחם ליבוביץ (עמוד 511), והראיתי לו כיצד תיאורתי את הסבא מסלבודקה, ר' נתן צבי פינקל, כמי "שהתנגד בתוקף לשילוב של לימודי חול ולימודי קודש, להבדיל". השתמשתי במלים חריפות כדי לתאר כיצד הרב פינקל "בגד" במורו ורבו ר' שמחה-זיסל זיו, "וחרת תחת" בית הספר בעיר גרובין. עליו הייתה גאוותו של הרב זיו, מכיוון שהסבא התנגד בעקשנות ללימודי החול שהיו בתכנית הלימודים שם; בעמודים 374-376, אני מתאר כיצד הורשם הסבא מסלבודקה ללעג וקלס על ידי משפחתו של הרב דיו עקב מה שעשה נגד גרובין; הוא כונה "רדף", ואנשי המוסר של קלם סירבו לספק לו הכנסת אורחים מינימלית. את כל הבושה הזו היה מוכן הסבא מסלבודקה לסבול רק בשביל התנגדותו ללימודי החול שבתכנית הלימודים, וכל מי שקרא את "עשיית גדול" ידע שגיבורו הראשי של הספר הנו הרב פינקל. "ולכן," שאלתי את הרב וולבה, "כיצד יכול אי מי להאשימי שספרי מעודד לימודי חול?" (אולי, מרדכי, אתה זוכר שבמכתבי הראשון אליך הזכרתי את ההוכחה הזאת לגבי מטרותיו של הספר - יותר נכון, המסקנות ההיסטוריות שלו - כלפי לימודי חול; עתה חזרתי על כך בפני הרב וולבה).

בנקודה זו, נועץ "שמעון": "איך תוכל לומר שספר אינו מעודד לימודי חול? הבה ואספר לך שרב אחד בברוקלין מסר ששישה מחברי קהילתו אמרו לו שתכננו לשלוח

did! "Do you see me criticizing R' Baruch-Ber now?" I asked Rabbi Wolbe rhetorically. I also pointed out that I cross-refer this episode to other places in the book where I state clearly that Rabbi Ruderman told this story together with other stories for the express purpose of conveying that in Slabodka the *talmidim* were given a different outlook than was normative. Furthermore, I showed my inquisitor page 753, where I write that R' Baruch-Ber "acquired the love of a Jew to (his) full capacity." "So," I concluded victoriously, "how can anyone who actually read my book accuse me of conveying that the great *tzaddiq* and scholar was 'inconsiderate of people's feelings'?"

Regarding the accusation in the epistle to which Rabbi Wolbe had added his name that my book encourages the study of secular subjects "and by this it affects the purity of outlook transmitted from the mouths of our teachers, the greats of the generations," I turned back to what I had shown Rabbi Wolbe earlier, when discussing my portrayal of his master, Rabbi Levovitz, page 511, and showed how I describe the Alter of Slabodka, R' Noson-Zvi Finkel, as being "vehemently opposed to combining secular and sacred studies, *lehavdil*." I use harsh words to describe how R' Finkel "betrayed" his teacher R' Simha-Zissel Ziv, and "subverted" the school in Grubin that Rabbi Ziv was so proud of, because Rabbi Finkel was so adamantly against its having secular studies in its educational program; on pages 374-376, I describe to what degree the Alter of Slabodka was scorned by the family of Rabbi Ziv for what he did against Grubin; he was termed "*rodeph* (pursuer with an intent to kill)," and refused a minimum of hospitality by the Musarites of Kelem. The Alter was willing to eventually bear all this embarrassment only because he refused to condone secular studies in a *yeshiva* program, and anyone who has read *Making of a Godol* knows that the book's major hero is Rabbi Finkel. "So," I asked Rabbi Wolbe, "how can anyone accuse me of promoting secular studies through this publication?" (You may recall, Mordechai, that, in my first letter to you, I mentioned this proof of my book's intentions - better said, historical conclusions - vis-à-vis secular studies; now I repeated it to Rabbi Wolbe.)

Now it was my turn to call "Shim'i" the liar, and I said, "This is another lie you people are spreading about me. One lie they were spreading about my book, which I heard about while I was still in America, was that *Making of a Godol* tells that Rabbi Moshe-Mordkhai Epstein, Rosh Yeshiva of the Slabodka Yeshiva, stole money from the *yeshiva* coffers. Someone had asked Rabbi Shmuel Birnbaum, Rosh Yeshiva of the Mirrer Yeshiva in America, why he had come out so vehemently against *Making of a Godol*, to the point of announcing that it was better to buy a *tzelem* (crucifix) than the book" – I mentioned his unfortunate pronouncement in my letter of December 26th to you – "and he replied that people told him the book writes what I just said about R' Moshe-Mordkhai. Nu, does my book say that?! Here, look at page 804, where it states the very opposite: It tells that when Rabbi Epstein expressed his concern about how his recently widowed daughter would make a living, and R' Moshe-Mordkhai's brother suggested that he take a bigger salary from the *yeshiva* for himself and give part of it to his daughter, he said, 'The Alter ruled that if one takes money from the *yeshiva* and gives it to his children, he is a thief.' And yet another lie was disseminated, to wit, a *yeshiva bahur* was learning R' Aaron Kotler's *Mishnath Reb Aaron* [Mekhon Yerushalayim, 5742] and also reading *Making of a Godol*. After finding out more about what R' Aaron was like, he shut the *Mishnath sepher* tight and would not look at it anymore. I ask you, 'Shim'i,' if he found a contradiction between my book's description of R' Aaron and the contents of the *sepher*, which one would he shut tight? Would anyone in the world give deference to me in the face of the honor of Rabbi Kotler? Tell me, isn't it ridiculous to tell such 'bobbah mysehs (old wives' tales)'? And now, you're telling me another 'bobbah myseh' about some *rav* in Brooklyn!"

"Shim'i" objected and volunteered, "It's a true story: I'll find out what the *rav*'s name is."

And I challenged him, "You do just that, and call me with it!"

He did not call me, of course.

When I asserted to Rabbi Wolbe that, antithetically to what my

detractors claimed, I had received very many communications from people who were *edified* by my book, "Shim'i" muttered under his breath, "It's like a Red Heifer (*parah adumah*) [Numbers 19]: it purifies the defiled but defiles the pure." I did not respond, but I thought to myself, "Why does this young man speak disdainfully, may G-d spare us, about a *din* of the Torah? Assuming that my book 'defiled the pure' – which it did not! – did not the Torah *ap-
את בניהם לשיבה, אבל לאחר שקראו את "עשיית גדול" החליטו שבמקום זה, ישלחו את ילדיהם לקולג'.*

ענה היה תור לכנות את "שמעי" שקרן, ואמרתי, "זהו שקר נוסף שאתם מפזרים עלי. אחד השקרים שהפיצו על ספרי, שאותו שמעתי כשהייתי עדיין באמריקה, היה מה שהטעו את ר' שמואל בירנבוים, ראש ישיבת מיר באמריקה. כאשר הוא נשאל מדוע הוא יצא בחריפות כזו נגד "עשיית גדול", עד כדי כך שהכריז כי "עדיף לקנות צלם (צל) מאשר את הספר" – הזכרתי את הצהרצו האומללה במכתבי אליך מכ"א בטבת – הוא ענה שאמר לו שהספר מספר שר' משה-מרדכי אפשטיין, ראש ישיבת סלבודקה, גנב כסף מקופת הישיבה. נו, האם ספרי כותב זאת? הנה, הבט בעמוד 804, בו כתוב בדיוק ההפך. הספר מספר שכשהרב אפשטיין ביטא את דאגתו למצבה הכלכלי של בתו שזה עתה התאלמנה, ואחיו הציע לו ליטול משכורת גבוהה יותר מהישיבה ונותן אותו לילדיו, גנב ייקרא." שקר אמר: "הסבא קבע שמי שנוטל כסף מהישיבה ונותן אותו לילדיו, גנב ייקרא." שקר נוסף שהופץ הוא על בחור ישיבה שלמד את "משנת רבי אהרן" מאת ר' אהרן קוטלר (מכון ירושלים, תשמ"ב) וכך בכך קרא את "עשיית גדול". לפי הסיפור הכבדי, לאחר שהוא קרא בספרי על אישיותו של הרב קוטלר, הוא סגר בחזקה את הספר "משנת" בלי לעיין בו עוד. אני שואל אותך, "שמעי", אם בחור ישיבה היה מוצא סתירה בין תיאורו של הרב קוטלר בספרי לבין תוכן ספרו של הרב קוטלר, איזה ספר היה סוגר בחזקה? האם מישור בעולם היה בוחר לכבד אותי על פני הרב קוטלר? אמור לי, האין זה מגוחך לספר 'סיפורי סבתא' כאלו? ועכשיו אתה מספר לי 'סיפור סבתא' נוסף על איזה רב בברוקלין!"

"שמעי" מחה: "זה סיפור אמתי; אני אברר מה שמו של הרב."

מאחר שהציע לעשות כן, הצבתי לפניו את האתגר: "אכן, עשה זאת, והתקשר אליי כדי להגיד לי מה התשובה!". הוא, כמובן, לא התקשר.

כשטענתי בפני הרב וולבה, שבניגוד למה שהמעלילים עלי טוענים, קיבלתי מכתבים והודעות מהרבה אנשים שהתחזקו מהספר, מלל "שמעי": "זה כמו פרה אדומה (במדבר י"ט), שהיא מטהרת את הטמאים ומטמאת את הטהורים." לא הגבתי, אך חשבתי לעצמי: "מדוע אברך זה מתייחס בבה, ה' ישמור, לדין שבתורה? גם אם

prove of the effect of *parah adumah* when it set down its laws? And the reason for it is that, through the Red Heifer ritual, the persons who are greatly defiled – by contact with a corpse – are able to purify themselves, while the pure, those who will be defiled by the *parah adumah*, will suffer only mild defilement." Applying this Torah approach to the book situation, one would have to weigh the benefits of the book against its (alleged) detrimental influence before deciding whether to ban it – and I am sure that no one who came out for the ban, both here and in America, approached the matter in this fashion. But these thoughts are only theoretical: In fact, I dare say that the alleged "message" of the book – that the *gedolim* of yore were smaller than was thought – was not acted upon, or even picked up, by any of its readers. The detractors, even if we are charitable and say they were honest about their criticism, only feared that readers (or misreaders, like themselves, who only glanced at the book but never read it seriously) would be adversely affected in regard to the sacrosanct *gedolim*, while the positive effect the book has had on its readers is not merely an expectation but a reality, begging to be weighed, measured and appreciated. Not for a moment did my opponents think that the book was at all beneficial as well. Well, actually, Mordechai, when I wrote the book, I, too, did not realize it would influence people for the good – I pointed this out at the end of my previous letter to you – but, unintended by me (and for the reason I wrote there), it has had considerable positive influence, praise to G-d.

When I then asked Rabbi Wolbe what the other 16 objectionable matters claimed to be in *Making of a Godol* were, he said he would have to check it out with the people who came to sign him up. It seems that he was told there were 20, but was shown only four. We decided that he would let me know when he found out exactly what they were, and I would then come to his house again to review them from within my book and show precisely what I had written about each and every one of them. I closed my meeting with Rabbi Wolbe as I had opened it, i.e., by expressing my disappointment with the manner in which he had acted toward his

cousin, certainly not befitting a Musarite – and I did it dramatically. I acted out what my book reported on page 511 that Rabbi Kahanneman had done when reporting to the Alter of Slabodka about Rabbi Levovitz – which I had read with him earlier, as I reported to you above. I banged down on Rabbi Wolbe's table and said, "*Natt eikh eier Musar* (Here's your Musar for you)!" In reaction to this, "Shim'i" jumped up and said, "I protest vehemently

נניח שספרי 'מטמא את הטהור' – דבר שהוא כהחלט לא עושה! – הרי הטהור המטימה לכך כשקבעה את חוקי פרה אדומה! והטעם לזה הוא, כי על ידי הפרה האדומה, יכולים הללו שנטמאו חמורות – במגע מה – לטהר את עצמם, בעוד הטהורים שייטמאו על ידי פרה האדומה, יסבלו רק מטומאה קלה." אם נחיל מהלך תורני זה על הספר, המסקנה תהיה שיש לשקול את תועלתו של הספר כנגד השפעתו המזיקה (כביכול) לפני שמחליטים לאסור אותו – ובטוחני שאף אחד שצייד באיסור, גם כאן וגם באמריקה, לא ניגש לעניין אחר שיקול כזה. אבל ההוררים אלה אינם אלא תיאורטיים: למעשה, אני מעז לומר שאף אחד לא הושפע מ"המסר כביכול" של הספר – לפיו הגדולים של פעם היו קטנים משנחשבו – ושספר כזה לא עלה אפילו על דעתו של אף אחד מן הקוראים. המאשימים, אם נהיה רחבי לב כלפיהם ונאמר שביקורתם נאמרה בכנות, רק חששו שמא הקוראים (או הקוראים בשטחיות, כמותם, שרק הציצו בספר אך מעולם לא קראוהו בעיון) יושפעו לרעה בקשר להערכת גדולים. לעומת זאת, ההשפעה החיובית של הספר על קוראיו אינה בגדר השערה בעלמא אלא מציאות המשוועת להישקל, להימדד ולזכות בהערכה הראויה לה. מתנגדי לא הניחו אף לרגע שבספר טמונה גם איזושהי תועלת. לאמתו של דבר, מרדכי, גם אני, בכותבי את הספר, לא ידעתי שלספר תהיה השפעה חיובית ניכרת כמו שהייתה לה, שבח לא-ל – והרחבתי כזה בסוף מכתבי הקודם אליך.

כששאלתי אז את הרב וולבה מה הם שישה-עשר ה"ליקויים" האחרים ב"עשיית גדול", הוא אמר שעליו לבדוק זאת עם האנשים שהחתימו אותו. כנראה, הם אמרו לו שיש עשרים, אבל הראו לו רק ארבעה. החלטנו שהוא יידע אותי כשיבקר בדיוק מה הם, ואז אחזור אליו כדי לבחון את הדברים מתוך ספרי, ולהראות בדיוק מה כתבתי על כל אחד מהם. סיימתי את פגישתי עם הרב וולבה כפי שפתחתי אותה, דהיינו כהביעי את אכזבתי מהאופן בו התייחס לכן דודו, בדרך שללא ספק אינה הולמת איש מוסר – ועשיתי זאת בדומטיות. כמו שהרב כהנמן עשה כשבא להתלונן לסבא מסלבודקה על הרב ליבוברץ (כפי מה שספרי דיווח בעמוד 511) ושקראתי על כך עם מארחי קודם לכן – כתבתי על כך במכתבי זה לעיל). הלמתי-דפקתי על השולחן ואמרתי: "הא לך המוסר שלך?" בתגובה לכך, קפץ

against the insult to Torah [*bizyon haTorah*] you have perpetrated by speaking this way to my grandfather. But it's a good thing he didn't understand what you said." I believe Rabbi Wolbe understood very well what I said; I saw in his act greater *bizyon haTorah* to R' Yisrael Salanter and the Musar movement, which he represents in our generation, than in bringing the fact that this is what he had done to his attention, and registering my protest – while hoping secretly that he would reinstate the *kavod* of the Musar movement by withdrawing his signature against a cousin's book. Rabbi Wolbe escorted me to the door, and with a warm smile he reiterated that he would be in touch with me and inform me regarding the other enumerated faults of my book.

As a follow-up to this meeting, I decided to find out, on my own, what the objectionable matters were. Actually, by this time, I had heard the figure of 20 from another source, and tried to track down who it was that had specified such a number: One person led to another, until someone said he had gotten the figure from the office of the *yeshiva* operated by the main *zhulik*. A good neighbor was kind enough to ask the secretary of the *yeshiva* if he had a list of the problematic pages, and was given a ready sheath of 11 photocopy sheets. One of the 11 sheets had only one page of my book on its left side (and the right side was blank), i.e., page xxv; two sheets each had an odd-numbered page on their left sides, and the even-numbered page that follows it in the book on their right sides (indicating that the two pages on each sheet were photocopied separately and then put together on one photocopy sheet – in the next sentence, the page numbers of these peculiar sheets are italicized); and eight sheets consisted of double pages of my book, with the even-numbered pages on the left, and the odd-numbered pages on the right (with both pages having likely been photocopied at once). The following are the page numbers on the 11 sheets: *xxi-xxii*, *xxv*, 264-265, 304-305, 306-307, 311-312, 386-387, 510-511, 512-513, 1094-1095 and 1096-1097 – for a total of 21 pages. The 21 pages do not necessarily have 21 of what they considered problems on them. In the three non-double-page sheets (on which were pages *xxi-xxii*, *xxv* and 311-312), there

seem to have been a minimum of five problems, and in the eight double-page sheets (which contain a total of 16 book pages) there may have been only as few as eight problems. Thus I have been able to reconstruct 13 of the 20 said problems, and the other 7 – if the cited number was accurate – must also be found somewhere on

"שמעתי" על רגליו ואמר: "אני מוחה בעוז על בזיון התורה שהיה בדיבור שכזה אל סבי. אמנם טוב הדבר שלא הבין מה שאמרתי." אני מאמין שהרב וולבה הבין את דבריו היטב; ראיתי אני בדבר שהוא עשה, בזיון יותר מובהק לתורת ר' ישראל סלנטר ושל תנועת המוסר (אותה הוא מייצג בדורנו), ממה שאני עשיתי כשהפניתי את תשובת לכו לעבודה שזה מה שעשה, ומחיתי על כך – כאשר בעומק לבי קיוויתי שהוא ישיב למקומה את כבודה של תנועת המוסר בכך שיבטל את חתימתו נגד ספר של בן דוד. הרב וולבה ליווה אותי לדלת, ובחיוך חם חזר ואמר שהוא יהיה אחי בקשר בנוגע לליקויים האחרים האמורים להיות בספרי.

בהמשך לאותה פגישה, גמרתי אומר לכרז בכוחות עצמי מה היו הנושאים מעוררי ההתנגדות. לאמתי של דבר בשלב זה כבר שמעתי שגם אחרים נוקבים במספר "עשרים", וניסיתי לעלות על עקבותיו של המקור לקביעת מספר זה: זה הוביל לזה, עד שמישהו אמר ששמע את המספר במשרד הישיבה שמנהלת על ידי ה"זוליק" העיקרי. שכן טוב שלי שאל בחסדו את מזכיר הישיבה אם רשימת העמודים ה"בעייתיים" נמצאת ברשותו, וניתנה לו חבילה מוכנה של אחד-עשר דפים שבהם מצולמים עמודים מספרי. אחד מאחד-עשר הדפים הכיל רק עמוד אחד מספרי, מצדו השמאלי (כשהצד הימני חלק), דהיינו עמוד xxx. שני דפים הכילו כל אחד מהם, עמוד אי-זוגי בצד השמאלי, והעמוד הזוגי שבא אחריו בספר בצד הימני (מה שאומר ששני העמודים שכלל דף צולמו בנפרד ואחר כך צורפו לצילום אחד – במשפט הבא, יובאו מספרי העמודים של הדפים האלה בכתב נטוי); ושמונה דפים הכילו עמודים כפולים של ספרי, כשמצד השמאלי של הדפים עמודים זוגיים, ומצד הימני, האי-זוגיים (העמודים הכפולים האלה צולמו כנראה כל שניים בבת אחת). להלן מספרי העמודים המופיעים באחד-עשר הדפים: *xxi-xxii*, 264-265, 304-305, 306-307, 311-312, 386-387, 510-511, 512-513, 1094-1095 ו-1096-1097, בסך הכל עשרים ואחד עמודים. עשרים ואחד העמודים האלה לא מכילים בהכרח עשרים ואחד נושאים "בעייתיים" כביכול. בשלושה הדפים שבהם עמודים יחידים (עמודים *xxi-xxii*, *xxv* ו-311-312), מופיעות, כנראה, לפחות חמש "בעיות", ובשמונה הדפים שבהם עמודים כפולים (המכילים סך של שישה-עשר עמודים מן הספר), מופיעות אולי לא יותר משמונה "בעיות" בלבד. לפי זה יכולתי לשחזר שלוש-עשרה מבין "עשרים הבעיות", כששבע האחרות – בהנחה שעשרים הוא המספר המדויק – חייבות גם הן להימצא בין

the 21 listed pages. I decided to study the pages carefully and discover what it was in them that might have aroused opposition. The four subjects I discussed with Rabbi Wolbe – the reading of secular literature by my father and R' Aaron Kotler; R' Yeruhm Levovitz's support for secular studies when the existence of *yeshivoth* in Lithuania was in jeopardy; the different actions by R' Baruch-Ber Leibowitz and R' Yaakov-Yitzchok Ruderman while spending their Sabbaths in Elizabeth; and the source for the claim that I was encouraging secular studies – are within these pages: 305, 511, xxii and 264-265, respectively. Even if I have the pages wherein my detractors found fault, I cannot, of course, be sure I will be able to reconstruct their warped reading/thinking and define exactly what it was within those pages that disturbed them.

Event #2 – January 10th

It was before the Friday night *davenen* that the *gabbai* of my *shul* (who happens to be, I believe, the only person in my neighborhood who gets a non-*frum* newspaper on *Erev Shabbos*) approached me and said, "Your picture and a write-up on your book appear in today's *Ma'ariv*." It took me by surprise, although about two weeks earlier I had received a call from a reporter, who identified himself as Eli Shai, telling me that he had seen the *issur* in *Yated Ne'eman* and had gone to the National Library, where *Making of a Godol* is in the "Rare Books" section, to see what it was all about. He said he wanted to interview me so as to give me a chance to defend myself. I declined his offer, saying that although I was faultless, I would rather not discuss it with him, and would prefer to let the whole affair die down. The reporter *already knew* somehow that the problem with the book had something to do with R' Aaron Kotler, but he tried drawing more information out of me, saying, "In the published *issur* it said that you denigrated great scholars of Israel: I leafed through your book somewhat at the Library but did not see anything objectionable. I also saw street placards which say that it's better to buy a crucifix than the 'buch'. Can you just tell me what the problematic issues are?" I replied, "I think that for that you had better ask the people who

complained about the book, because I have been getting telephone calls from all over the world to the contrary, that *Yiddishkeit* has been *strengthened* as a result of reading the book." When he asked who the complainers were, I did not want to give him the name of Rabbi Kotler's ranting-and-raving grandson, lest he foam at the mouth over the telephone, and cause a *hilul Hashem*, so I told him the names of the other two *zhulikehs* and left it at that. I ended the

עשרים ואחד העמודים המצולמים. גמרתי אומר לעבור על הדפים בעיקר ולגלות מה הדברים שיכולים היו לעורר התנגדות. ארבעת הנושאים ששוחחתי עליהם עם הרב וולבה – קריאת ספרות חילונית על ידי אבי ור' אהרן קוטלר; תמיכת ר' ירוחם ליכוביץ בלימודי חול עקב האיום על קיומן של הישיבות בליטא; ההנהגות השונות של הרב לייבוויץ הרב ורודמן כשהתארחו כאלוהים; והמקור לטענה שעודדתי לימודי חול – מופיעים בעמודים: 305, 511 ו-xxii, 264-265, לפי הסדר. גם אם אכן מצאתי את העמודים שבהם מצאו מוקיעי "בעיות", איני יכול, כמובן, להיות בטוח ביכולתי לשחזר את קריאתם/מחשבתם המעוותת ולהגדיר במדויק מה הפריע להם בתוכנם.

מאורע מספר 2 – ז' בשבט

בערב שבת, לפני התפילה, ניגש אליי גבאי בית הכנסת (כמדומני שהוא היחיד בשכונת המחיצה עיתון לא דתי בערב שבת) ואמר: "תמונתך וכתבה על ספרך מופיעים היום ב'מעריב'." הרב הפתיע אותי, למרות שכשבעים קודם לכן, התקשר אליי כתב שזיהה את עצמו כאלי ש' וסיפר לי שלאחר שראה את ה"קול-קורא" ב"יתד נאמן", עיין בספרי, הנמצא במדור "ספרים נדירים" בספרייה הלאומית, כדי לראות כמה מדובר. הוא רצה לראיין אותי כדי לתת לי הזדמנות להגן על עצמי. דחיתי את הצעתו באומרי שעל אף שאין פסול בספרי, אינני מעוניין לשוחח עמו על כך, כי אני מעדיף להניח לעניין כולו לגורע מאליו. העיתונאי כבר ידע איך להזדקק *עם הספר קשורה לר' אהרן קוטלר*, אבל הוא ניסה למשוך ממני מידע נוסף, ואמר: "באיסור שפורסם, נאמר שהשמעת את גדולי ישראל. עלעלתי במקצת בספרך בספרייה, אבל לא נתקלתי בשום דבר שעלול לעורר התנגדות. ראיתי גם כרוזת רחוב האומרת שעדיף לקנות צלב מאשר את הספר. האם אתה מוכן לספר לי מהם הנושאים הבעייתיים?" עניתי: "אני סבור שלגבי זה היה עדיף שתשאל את אלה שהתלוננו על הספר. אני דווקא שומע את ההפך. כי מתקשרים אלי אנשים מכל רחבי העולם כדי לומר שכתוצאה מקריאת הספר, היהדות' שלהם התחזקה." כשהוא שאל אותי מי היו המתלוננים, לא רציתי למסור לו את שמו של נכדו המשתולל של הרב קוטלר, מחשש שהוא ישלח רסן מפיו בשיחת הטלפון ויגרום חילול השם. נתתי לו את שמותיהם של שני ה"דויליקס" האחרים, זה הכל. סיימתי

conversation with Mr. Shai by telling him that I didn't think he will get the cooperation of the gentlemen whose names I had given, and suggested that he not waste his valuable time by trying to create an article out of something which was not much of a story, and in which the principals were not interested in gaining publicity. I had assumed that the reporter would drop the project altogether. When the *gabbai* informed me that not only *was* there an article, but my picture appeared, too, I figured they must have taken it off the jacket flap of *Making of a Godol*, which has a picture of me taken three years ago at the bar mitzvah of a grandson. (After what the *gabbai* told me, I understood why there had been a telephone call at my home several hours earlier, *Erev Shabbos* around noontime, from Kol Yisrael, the Israel Broadcasting Association [IBA], asking to interview me: My wife had answered the phone and she said that I wasn't interested. IBA had obviously seen the *Ma'ariv* article and wanted to follow it up with a live broadcast.) After the *davenen*, I dropped by my house to tell my family that I'd be making *kiddush* some 20 minutes later; I then walked up the nine floors to the *gabbai's* apartment, across the street from my house, and saw the article.

Besides a picture of the front of the colorful jacket of my book (with the attractive photos of many *rabbanim* on it), which *Ma'ariv* captioned, "The book's cover, 'primed subversion,'" there was a large photograph of me, which took up almost a quarter of the two-page spread about *Making of a Godol* featured in the center of the paper's *Musaph Shabbath* (Sabbath supplement). My picture had not been copied from the book's jacket, as I had thought, but had been taken recently – after going through the aggravation that I had, I looked in it more than just three years older than in the bar mitzvah picture on the jacket. (In fact, after the trouble with the *zhulikehs* had already started, when I visited my cardiologist in Los Angeles for my scheduled appointment, he asked why I looked so many more years older than the passage of time since my last doctor's visit warranted. The doctor, who is a former *yeshiva bahur*, understood what I told him was happening, and he gave me medical advice on how to avoid a worse deterior-

ation of health; since then, I am trying to obey the good doctor's orders, but without much success.) In the *Ma'ariv* picture, I am seen on the street side of the sidewalk railings in front of my house, with two garbage bins and other piled-up litter behind me on the footway side, and I seemed to be off balance, lopsided. I then recalled that, some days earlier, when I had walked out of my house on the way to *daven Minha* at the Maimon Synagogue opposite my home, there was someone across the street focusing a

את השיחה עם מר שי בכך שאמרתי לו שאיני חושב שהוא ישיג את שיתוף הסעולה של שני האנשים האלה, והצנתי שלא יזכרו את זמנו היקר על סיפור שאין בו ממש, ושאלה המככבים בו אינם מעוניינים בפרסום. הנחתי שהעיתונאי יניח לעניין כולו. כשהגבאי אמר שגם תמונתי מופיעה בעיתון, תיארתי לעצמי שהעתיק את התמונה הנמצאת על דש עטיפת "עשיית גדול", תמונה שצולמה כבר מצווה של נכד שלוש שנים קודם לכן. (לאחר מה שהגבאי סיפר לי, הבנתי מדוע התקשרו לביתי מ"קול ישראל" מספר שעות מוקדם יותר, בסביבות צהרי יום שישי, בבקשה לראיין אותי: אשתי ענתה לטלפון ואמרה שאיני מעוניין. כתבי "קול ישראל" ראו כנראה, את המאמר כד לומר למשפחתי שאעשה קידוש בעוד כעשרים דקות; ואז עליתי קפצתי הביתה כדי לומר למשפחתי שאעשה קידוש בעוד כעשרים דקות; ואז עליתי חשע הקומות לרירותו של הגבאי, מעבר לרחוב, ושם ראיתי את המאמר.

בנוסף לתמונת צדה הקדמי של עטיפת ספרי הסטגונית (שבה צילומים מושכים של רבנים רבים), שמופיעה עם הכותרת "עטיפת הספר, 'חתרנות טעונה'", היה צילום גדול שלי שתפס כמעט רבע משני העמודים האמצעיים של מוסף השבת ש"מעריב" הקדיש לנושא "עשיית גדול". התמונה שלי לא הוצתה מעטיפת הספר, כפי שחשבתי, אלא צולמה זה מקרוב – לאחר עגמת הנפש שעברה עליי, נראיתי כצילום יותר מכונן משלוש השנים שחלפו מאז צולמה תמונת הבר-מצוה שעל העטיפה. (למעשה, לאחר שהתחילה כל הצרה עם ה"זוליקס", כשערכתי את ביקורי הקבוצה אצל הקרדיולוג שלי בלוס אנג'לס, הוא שאל אותי מדוע אני נראה כאילו חודקנתי בכמה וכמה שנים יותר ממה שמצדיק אורך הזמן שעבר מביקורי הקודם. כשסיפורי לו מה קרה, הבין הרופא, שהוא בחור ישיבה לשעבר, מה שעובר עליי, ויעץ לי כיצד למנוע החמרה נוספת בבריאותי; מאז, אני מנסה להנחיותיו של הרופא הנחמד, אבל ללא הצלחה מרובה.) בצילום ש"מעריב", אני נראה הולך ברחוב, מעבר לברזלי המעקה של המדרכה שבחזית בנין ביתי, כשמאחוריי, על המדרכה עצמה, שני מחי אשפה ועוד ערימת אשפה לצד, ואני נראה בלתי-מאחן, גופי נוטה לצד אחד. נזכרתי, שימים מספר קודם לכן, כשיצאתי מהבית לתפילת מנחה בבית הכנסת "מיימק" שמעבר לרחוב, עמד משהו בצד השני של הכביש

zoom camera in various directions, including mine. I had paid no attention to him at the time, but he must have been a newspaper photographer, and he had caught me as I was stepping off the curb - which is why I looked lopsided and had an uncomplimentary background in the picture. The article, headlined, "The Rabbis Burn Books," and bylined, "Eli Shai," included several droplines which read as follows: "Nathan Kamenetsky wanted only to glorify the *rabbanim* admired by him; he invested years of research in a book about the great Lithuanian rabbis, and now *davka* the greatest rabbis call out to ban it; in several *yeshivoth* they even burned the book; why? because the *rabbanim* are presented in it as human beings with weaknesses and imperfections instead of as perfect idols; the banned book has already become a collectors' item, and a single copy is stored in the 'Rare Books' section of the National Library." Within the story, one highlighted passage reads: "From the announcement in *Yated Ne'eman*: 'We were shaken to hear that a "*buch*" (book) called *Making of a Godol* is being distributed; it is full of severe degradation, debasement, humiliation of some of the great holy teachers from whose mouths all of the House of Israel lives... This '*buch*' is forbidden to enter the Congregation, to keep at home and to read it... and everyone who guards himself should stay a bowshot's distance from it.'" Another highlighted passage reads: "The great Torah scholar Kamenecki, father of the author, is described as a lover of secular literature, mainly Shakespeare, Agatha Christie, Sherlock Holmes and Pushkin. 'This also you do not know?!' the *rav* chided ignorant students who hadn't heard of *Anna Karenina*. Concordantly, he was proud of his philosophic knowledge of Plato and Aristotle, of Kant, of Hobbes and Locke". And a third highlighted passage reads: "When Rabbi Aaron Kotler (eventually among the heads of Agudath Israel) was engaged to the daughter of Rabbi Meltzer, Meltzer discovered love letters that Kotler had sent to his daughter. 'What kind of "*takhshir*" did you bring me?!' the father of the bride complained to the *shadkhan*. 'I didn't promise you a *tzaddiq*; I got you a '*iluy*,' the matchmaker said. The grandchildren of Kotler, in the Lakewood Yeshiva in America, burned the book."

Aside from the details which the reporter got wrong - such as my father being a *lover* of secular literature, and *proud* of his (very limited) knowledge of the listed philosophers' writings - the story pertaining to "love letters" was totally corrupted by him. Here is the story as it appeared in a footnote on page 802 of my book:

A reliable source reported that R' Aaron wrote a letter

כשהוא ממקד את מצלמת הזום שבידיו לכיוונים שונים, כולל לכיוון שלי. באותו זמן, לא הקדשתי לו כל תשומת לב, אבל קרוב לדאי שהוא היה צלם עיתונות שתפס אותי יורד משפת המדרגה - מה שמסביר את הרקע הבלתי-מחמיא ואת עמידתי העקומה בתמונה. המאמר, תחת הכותרת "הרבנים שורפים ספרים" וחתום על ידי "אלי שיי", מכיל כותרות משנה כדלקמן: "נתן קמינצקי רצה רק לספר את הרבנים הנערצים. עליו; הוא השקיע שנים של מחקר בספר על גדולי הרבנים הליטאים, ועכשיו, דווקא גדולי הרבנים קוראים להחרים אותו; בכמה ישיבות אפילו שרפו את הספר; למה? כי הרבנים מוצגים בו כבני אדם בעלי חולשות ופגמים במקום כאלילים מושלמים; הספר המוחרם כבר הפך פריט אספנים, ועותק יחיד מאוחסן בספרייה הלאומית באגף הנדירים." קטע מובלט בתוך המאמר אומר: "מתוך המודעה ב"חד נאמן": "נודעונו לשמוע כי מפיצים "בוך" (BOOK) הנקרא "עשיית גדול", והוא מלא דברי השפלה חמורים, דברי זלזול, בחייו על כמה מגדולי רבותינו הקדושים אשר מפיחם חיים כל בית ישראל... "בוך" זה אסור לבוא בקהל, להחזיקו בבית ולקרוא בו... וכל שומר נפשו יתרחק ממנו כמטחורי קשת." עוד קטע מובלט אומר: "גדול התורה קמינצקי, אביו של המחבר, מתואר כחובב ספרות חילונית, בעיקר שייקספיר, אנתה כריסטי, שרלוק הולמס ופרשקין. 'דאס אויך ניט!?' - גם זאת אינכם יודעים - נחף הרב בתלמידים נבערים שלא שמעו על אנה קרינינה. במקביל השתבח בידעותיו הפילוסופיות באפלטון ובאריסטו, בקאנט, בהובס ובלוק". וקטע מובלט שלישי אומר: "כשהיה הרב אהרן קוטלר (לימים מראשי אגודת ישראל) מאורס לבתו של הרב מלצר, גילה מלצר מכתבי אהבה ששלח קוטלר לבתו. 'איזה תכשיט הבאת לי?', פנה אבי הכלה בתרעומת לשדכן. 'לא הבטחתי לך צדיק, הבאתי לך עילוי', אמר מזווג הזיווגים. נכדיו של קוטלר, כישיבת לייקווד באמריקה, שרפו את הספר."

מלבד הפרטים שלא הוצגו כהלכה על ידי העיתונאי - כגון שאבי ז"ל היה "חובב" ספרות חילונית ו"משתבח" על ידיעותיו (המוגבלות מאוד) של כתבי הפילוסופים הנזכרים - הסיפור המתייחס ל"מכתבי אהבה" עוות על ידו לחלוטין. הנה הוא, כפי שהוא מופיע בהערה בעמוד 802 בספרי:

to his fiancée of which her father, R' Isser-Zalman Meltzer, disapproved. When it was shown to the Alter, he rejoined, "I did not tell you he was a *tzaddiq*; I said he had other qualities. But he will yet become so *frum* that everyone will suffer from him." (I then cross-refer to two places in my book "about R' Aaron's later *frum* zealotry.")

I never wrote, and never thought, that it was a love letter that R' Aaron wrote; the source from which I obtained the story also did not know what the letter was about; and it is unlikely that any fiancée would show her father a letter of a romantic nature – if such letters were written altogether in Torah circles ninety-odd years ago – and Rabbi Meltzer would certainly not have read his daughter's mail without her permission. If I were to conjecture what it was that R' Aaron wrote – that R' Isser-Zalman held a *bahur* who was a *tzaddiq* would not have written – it would be something like what I allude to on page 717 regarding the seminars (*habhuroth*) he led. When describing how my father "developed learning skills from the group tutorials known as *habhuroth*," I cite Rebbitzin Shulman, to wit, "The greatest attractions were the *habhuroth* delivered by R' Aaron Kotler in the year just prior to his leaving Slabodka." (In a footnote, *ad loc.*, I refer the reader to Volume 2, where I was planning to discuss this more, because our volume ends in 5668 [1908], when [my father was 17, and] R' Aaron was only 16, long before he left Slabodka. The footnote mentioning R' Aaron's letter was entered into Volume 1 not in connection with Rabbi Kotler, but regarding Rabbi Finkel, to demonstrate his superior understanding of what makes people tick.) R' Aaron likely wrote his *kallah* about a *habhurah* he had said in the *yeshiva* and about how all the *talmidim* had closed their *gemaroth* and come to listen to him. This was something she would have been proud to show her father – and the *tzaddiq* R' Isser-Zalman would have felt was too haughty to write. Perhaps he wrote that other *bahurim* were delivering *habhuroth* at the same time, and the listeners came to hear his *habhurah*, not the other students' –

again, something that his future father-in-law might have felt was seeking to raise one's own honor by degrading another's ("mithkabel *biqlon haveiro*"). Perhaps R' Aaron had already transferred out of Slabodka by the time his letter was written – see a footnote on page 300 that he also studied in Radin and Novharodok after Slabodka (and what I write, *ibid.*, that whether

מקור נאמן דיווח שר' אהרן כתב לכלתו מכתב שלא היה לרוחו של אביה, ר' איסר-זלמן מלצר. כשהמכתב הוצג בפני הסבא [מסלובקה], הוא ענה ואמר, "לא אמרתי לך שהוא צדיק; אמרתי שיש לו מעלות אחרות. אבל הוא עוד יהיה כל כך אדוק עד שהעולם כולו יסבול ממנו." (ואז אני מפנה את הקורא לשני מקומות בספרי "על דבר הקנאות הדתית המאוזרת יותר של ר' אהרן".)

מעולם לא כתבתי, ואף לא עלה על דעתי, שהמכתב של ר' אהרן היה מכתב אהבה; המקור שממנו שאבתי את הסיפור גם לא ידע על מה נסב המכתב; ואין זה מסתבר שכלה כלשהי תראה לאביה מכתב בעל אופי רומנטי – אם בכלל נכתבו מכתבים כאלה בחוגי עולם התורה לפני למעלה מתשעים שנה – ובלי ספק הרב מלצר לא היה קורא מכתבים של בתו ללא רשותה. אם הייתי צריך לנחש מה היה הדבר שר' אהרן כתב שלא מצא חן בעיני ר' איסר-זלמן, הייתי אומר שזה קשור למה שכתבתי בעמוד 717 על ה"חבורות" שר' אהרן הנהיג. כשאני מתאר כיצד אבי "פיתח" כישורי לימוד מקבוצות ההדרכה הידועות כ"חבורות", שהונהגו על ידי ר' אהרן קוטלר "מוקדי המשיכה הגדולים ביותר היו ה'חבורות' שהונהגו על ידי ר' אהרן קוטלר בשנה האחרונה לשהותו בסלבודקה." (בהערה שם אני מפנה את הקורא לכרך מספר 2, שם תכננתי להרחיב בדבר, מכיוון שכרך מספר 1 מסתיים עם שנת תרס"ח [1908], כשאני היה בן שבע-עשרה ור' אהרן היה רק בן שנ-עשרה, הדבר, שנים לפני עזבו את סלבודקה. ההערה המספרת על מכתבו של ר' אהרן הוכנסה לכרך הראשון – והיחיד בינתיים – לא כדי לומר משהו על הרב קוטלר, אלא כדי ללמד על הבנתו העמוקה בשורשי התנהגות האדם של הרב פינקל, הסבא מסלבודקה.) אולי ר' אהרן כתב לכלתו על "חבורה" שהוא מסר בישיבה וסיפר כיצד כל התלמידים סגרו את הגמרות וניגשו להקשיב לו. היא הייתה גאה להראות לאביה דבר כזה – והצדיק ר' איסר-זלמן מלצר חשבו ליהיר מדי. אולי הוא כתב שבחורים אחרים מסרו "חבורות" באותה שעה, והתלמידים המקשיבים באו לשמוע דווקא את החבורה שלו, לא של שאר המרצים – שוב, דבר שחוטנו לעתיד חשבו ל"מתכבד בקלק חבורי". ייתכן שבעת כתיבת המכתב כבר עבר ר' אהרן מסלובדקה – ראה הערה בעמוד 300, שאחרי שלמד סלבודקה למד גם בראדן ונובהרודוק

the transfer to the other two *yeshivoth* took place after his marriage needs the further investigation that I had left for Volume 2) – and he may have still been unmarried, and he compared his standing in his new locus to what it had been in Slabodka in a way that found disfavor in Rabbi Meltzer's eyes. But whatever R' Aaron wrote, there is no indication whatsoever that it was a love letter – which the reporter for a newspaper which caters to the non-*frum* public understandably preferred to feed to his constituency.

I do not know who directed the reporter to the various details from my book that he mentions in his article. In fact he seems to be annoyed with me for *refusing* to talk to him, referring to me as "the mute (*ilaim*) author," as he invents a proverb, which I had never heard before, when claiming, "The author's favorite Yiddish adage is, 'If one wants to creep up smooth walls, he devises pegs.' insinuating that they are looking for excuses to attack his book." Unless one of the two *zhulikehs* to whom I directed him provided him with the details he set down, I can only speculate that the same one (or ones), whoever he was (or they were), who fed him the *general* information that the problem with the book had something to do with R' Aaron Kotler, as I emphasized above (on page 202), also gave him a list of pages to look at. Besides four matters from my Foreword and some gleanings from my Preface and Acknowledgments – the journalist must have read the Foreword, Preface and Acknowledgments sections of his own volition, in order to get an idea of what *Making of a Godol* is about and the background to its publication – he quotes material found on the following dispersed pages (set down in the order of how they are quoted in the article): page 802 (R' Aaron's letter, discussed above); pages 308-313 (my father's secular lessons; Malka, R' Aaron's sister); pages 279-280 (my father's acquaintanceship with literature and philosophy); pages 1287-1288 (R' Hayyim Soloveichik's preference for the non-rabbinical life); pages 982-983 (R' Hayyim's early stage fright); pages 1018-1020 (rough treatment by R' Laizer Gordon and R' Aaron Kotler of *talmidim* who argued on their *hiddushim* during their presentation); pages 872-873, 1048 (chess playing in Slabodka [by students, not by staff members as the re-

porter writes]); page 308 (my father's love for R' Aaron); page 296 (my grandmother "seeing" the *Shekhinah*, discussed above); and pages 328-329 (R' Aaron's intention of leaving Slabodka after discovering his incoming mail was being censored). I can prove that the reporter himself did not read the book till page 802, wherefrom he tells *his version* of the story of R' Aaron's letter to (גם כתבתי שם שלא ברור אם המעבר לשתי הישיבות האחרות התרחש לפני נישואיו או אחריהם, ואת החקירה הזאת השארתי לכרך מספר 2) – ואם כך, שעבר לישיבה אחרת עוד לפני נישואיו, ייתכן שבמכתבו השווה את מעמדו במקום החדש למעמדו הקודם בסלבודקה, באופן שלא מצא חן בעיני הרב מלצר. בכל מקרה, אין שום רמז לכך שמדובר במכתב אהבה – אבל זה מה שהכתב העדיף. כמובן, ל"האכיל" את קוראי העיתון החילוני.

אני יודע מי הפנה את העיתונאי לפרטים השונים מתוך ספרי שהופיעו במאמרו. למעשה, כאשר הוא מכנה אותי "המחבר האילם", הוא נשמע מרוגז עליי על שסירבתי לשוחח עמו. הוא גם המציא פתגם שמעולם לא שמעתי, ואני מצטט: "האמרה באדיש החביבה על המחבר היא: 'אם מישהו רוצה לטפס על קירות חלקים, הוא ממציא ווים', ברמזו שיש שממציאים חירוצים כדי לחקוף את ספרו." אם אחד משני ה"ויליקס" שהפניתי אותו אליהם לא היה זה שסיפק לו את הפרטים שהביא בכתבה, אני יכול רק לנחש שמי שסיפק לו את המידע הראשוני, לפיו הבעייתיות שבספר קשורה איכשהו לר' אהרן קוטלר, כפי שהדגשתי לעיל, נתן לו גם רשימת עמודים לעיון. בנוסף לארבע נקודות מהמבוא ולקט מההקדמה ו"שלמי התודה" שבראש ספרי – כנראה, קרא העיתונאי קטעים מהמבוא וההקדמה ו"שלמי התודה" לפי בחירתו הוא, כדי לקבל מושג על מהותו של "עשיית גדול" והרקע להרצאתו לאור – הוא מצטט מתוך העמודים הבאים (לפי סדר הופעתם והרקע להרצאתו לאור): עמוד 802 (מכתבו של ר' אהרן, הנידח לעיל); עמודים 308-313 (שיעורי אבי בלימודי חול; על מלכה, אחותו של ר' אהרן); עמודים 279-280 (היכרותו של אבא עם ספרות ופילוסופיה); עמודים 1287-1288 (הערפתו של ר' חיים הצעיר); עמודים 982-983 (עמודים 982-983 (אימתא דציבורא של ר' חיים הצעיר); עמודים 1018-1020 (הקפדתם של ר' ליזר גורדון ור' אהרן קוטלר על תלמידים שחלקו על חידושיהם בזמן השיעור); עמודים 872-873, 1048 (משחק שח בשיבת סלבודקה [על ידי התלמידים, ולא על ידי הצוות כפי שכתב העיתונאי]); עמוד 308 (אהבתו של אבי לר' אהרן ז"ל); עמוד 296 (סבתי "חזקה" את השכינה, מסופר לעיל); עמודים 328-329 (כוונתו של ר' אהרן לעזוב את סלבודקה, לאחר שנוכח שמכתביו מצונזרים). אני יכול להוכיח שהעיתונאי לא קרא את הספר בעצמו עד עמוד 802, משם הוא מביא את גרסתו המעוותת לסיפור המכתב ששלח ר' אהרן

his fiancée. If he had actually read the book, Mr. Shai would certainly have known by the time he had gotten more than half way through it who "the Alter" – to whom R' Isser-Zalman brought his complaint about R' Aaron's behavior – was, namely, R' Noson-Zvi Finkel, the Mashgia of the Slabodka Yeshiva, an historical figure and not a mere "shadkhan/matchmaker," as the journalist calls him in the article. I might have found out where Mr. Shai had gotten his information by questioning him, but since I prefer to keep things quiet, and reporters generally keep their sources of information secret (so he would not divulge the answer anyway), I decided not to speak to him.

Someone suggested that I write a letter to the editor, complaining that my book was misquoted by the reporter regarding the alleged romantic letters. But I recalled a story Rabbi Shlomo Lorincz once told me about Moron R' Velvalleh Soloveichik, Rav of Brisk, of blessed memory. He had been vilely attacked by Rabbi Yehudah-Laib Fishman-Maimon in *Hatzopheh*, the Mizrahi daily newspaper. Whereupon R' Shlomo, an outstanding political organizer, was approached by Rabbi Shalom Schwadron, who, together with a number of activists in Jerusalem, decided that public gatherings should be held in several cities to protest the *bizyon haTorah* (humiliation of Torah). Rabbi Lorincz went to discuss the matter with the Brisker Rav himself, "with whom [Rabbi Lorincz] had a standing agreement not to engage in any public activity without the rav's approval," and was told, "I ask you not to do a thing." When R' Shlomo objected, "But according to the *Shulhan 'Arukh* the public is required to protest," and Rabbi Soloveichik asked exactly what the *Shulhan 'Arukh* said, Rabbi Lorincz repeated the *din* of the *Shulhan 'Arukh* verbatim. The Brisker Rav then said teasingly, "I am impressed that you know the *din* in the *Shulhan 'Arukh* by heart. Can you tell me what it says after that?" and R' Shlomo replied, "I only memorized the halakhah that I knew I would be required to quote to the rav." Rabbi Soloveichik then said, "I will tell you what it says after that: Nowadays, there is no one erudite enough to merit protesting his humiliation." R' Shlomo brought the Brisker Rav's response back to Rabbi

Schwadron. Afterwards, a meeting of the *Va'ad haYeshivoh*, chaired by R' Yehezqel Abramsky, was held, and it was decided that a protest should be made even without the Brisker Rav's assent. When Rabbi Lorincz reported this back to Rabbi Soloveichik, the latter told him, "Nevertheless, do not make a protest and I promise you the World to Come if you abide by my request." R' Shlomo decided he would consult with the great scholar R' Berish Weidenfeld, the Tchebiner Rav. Rabbi

לארוסחו. אם הוא היה באמת קורא את הספר, היה מר שי ללא ספק יודע, אחרי שעבר על יותר ממחציתו, מי היה "הסבא" שבפניו קבל ר' איסר-זלמן על התנהגותו של ר' אהרן. דהיינו ר' נתן-צבי פינקל, המשגיח של ישיבת סלבדקה, דמות היסטורית ולא סתם "שדכן" כמו שבדה העיתונאי! יכולתי לשאול את מר שי מה מקור המידע שלו, אבל החלטתי לא לשוחח עמו, גם מפני שאני מעדיף לא לעורר את חניין, וגם מפני שעתונאים בדרך כלל שומרים בסוד את מקורות המידע שלהם, ומסילא לא היה מגלה לי.

הועלתה הצעה שאשלח לעורך מכתב תלונה על כך שספרי הרצג בצורה מעוותת בכתבה (ובפרט בעניין המכתבים הרומנטיים כביכול). ברם, נזכרתי בסיפור שהרב שלמה לורנץ פעם סיפר לי על מרן ר' ולולה סלוביצ'יק, הרב מבריסק ו"ל. הוא הוחקף באופן נחשב על ידי הרב יהודה-ליב פישמן-מימון מעל דפי "הצופה", העיתון היומי של "המזרחי". ר' שלמה, עסקן פוליטי מצליח, התבקש על ידי ר' שלום שבדרון, בשיתוף עם מספר פעילים ירושלמיים, לעזור לארגן אסיפות ציבוריות בערים אחדות כדי למחות על כידון התורה. ר' שלמה הלך לדבר על כך עם הרב מבריסק עצמו "אתו היה [לן] הסכם קבוע שלא לעשות מאומה". כשר' שלמה מחה אישורו, והרב אמר לו: "אני מבקש ממך לא לעשות מאומה". כשר' שלמה מחה ואמר שלמי השולחן ערוך, הציבור חייב למחות, והרב סלוביצ'יק שאלו מה בדיוק כתוב בשולחן ערוך, חזר הרב לורנץ על הדף בשולחן ערוך מילה במילה. הרב מבריסק אמר אז בנימה קנטרנית, "אני מחרשם מידעוהיך בעל פה. האם אתה יכול לומר לי מה נאמר שם בהמשך?" ור' שלמה השיב, "שיננתי בעל פה רק את ההלכה אותה ידעתי שאצטרך לצטט לרב". אמר הרב סלוביצ'יק: "אני אגיד לך מה כתוב שם: שבימינו, אף אחד אינו תלמיד חכם גדול מספיק כדי להיות ראוי למחאה על כדונו." ר' שלמה הביא את תשובת הרב מבריסק לידיעתו של הרב שבדרון. לאחר מכן, נערכה פגישה של "ועד הישיבות", בראשותו של ר' יחזקאל אברמסקי, והוחלט שחייבים למחות אף ללא הסכמתו של הרב מבריסק. כשרווח הרב לורנץ לרב סלוביצ'יק על כך, אמר לו הרב: "אף על פי כן, אל תצא במחאה ואני מבטיח לך עולם הבא אם תציית לבקשתי." ר' שלמה גמר ואמר להחזיר עם התלמיד

Weidenfeld's response was: "If I were the affected party, I would act in the same manner as the Brisker Rav. But since it was the honor of the Brisker Rav, the *gedol hador* [greatest of the generation], which was assailed, I cannot tell you what to do." When told by Rabbi Lorincz what Rabbi Weidenfeld had said, the Brisker Rav remarked, "The only one in the generation who understands me is the Tchebiner Rav." The plan of launching protests was then cancelled. Rabbi Lorincz did not explain why the Brisker Rav refused the offered protestations, but it may well be that he did not want to dignify a newspaper by reacting to whatever it had written. I certainly felt that way. Were I to enter into public polemics with Eli Shai and his newspaper, who could tell whereto my interlocutors would lead our discussion? My best "letter" to the editor of *Ma'ariv* was ignoring the article altogether.

Event #3 - January 17th

The Friday afternoon following the publication of the *Ma'ariv* article, the demons were at work. The *issur* published in *Yated Ne'eman* four weeks prior was pasted up in the streets for the first time. This was not the same *issur* as the original one, about which Rabbi Elyashiv said that it had been "stolen" from him, for although its date and language were identical to the first, it now had ten signatures, not the original six. (In my letter of December 26th, Mordechai, I wrote you about this - that by fighting the original letter, I gave the *zhulikehs* a chance to add more names to it.) I was told that English-language posters were also pasted up - I suppose they were copies of the ban printed in the local English-language *Yated Ne'eman* which I wrote you about at the beginning of the December 26th letter - but I did not happen to see them. There were no forbidden books being sold anyway, so why were posters suddenly put up? I was told that it was a response to the *Ma'ariv* article of the Friday prior. The crooked minds of my detractors imagined that I was boiling inside for what they had done to me, and that I wanted to fight back - therefore I had given the reporter an interview in which I embarrassed R' Aaron to shame. The fools had talked themselves into believing that R' Aaron

Kotler "belonged" to them (and by humiliating him, forfend, I was getting back at them). Don't they realize that R' Aaron "belongs" to me, as he does to every observant Jew, to *klal Yisrael*? When the irreligious reporter wrote about R' Aaron and his "love letters," he was humiliating you, Mordechai, and me!

חכם המובהק, ר' בעריש וידנפלד, הרב מצ'בין. תגובתו של הרב וידנפלד הייתה: "אם אני הייתי הפגוע, הייתי נוהג כמו הרב מברסק. אבל מאחר שמדובר בפגיעה בכבודו של הרב מברסק, גדול הדור, אינני יכול להגיד לך מה לעשות." כשהרב לורנץ סיפר לרב מברסק את תשובתו של הרב וידנפלד, העיר הרב סולוביצ'יק: "האדם היחיד בדור שמבין אותי, הוא הרב מצ'בין." בסופו של דבר לא היו מחאות. הרב לורנץ לא הסביר מדוע התנגד הרב מברסק למחאות ציבוריות, אבל ייתכן מאד שהוא לא רצה לתת יקר לעיתון בכך שיגיב על מה שכתב. אני, ללא ספק, חשתי כך. מי יודע לאן בני שיחי, אלי שי וחבריו בעיתון, היו מובילים את דיוננו, אילו הייתי נכנס עמם לפולמוס ציבורי? מכתב התלונה הטוב ביותר לעורך של "מעריב" הנו התעלמות מוחלטת מהכתבה.

מאורע מספר 3 - י"ד בשבט

ביום שישי אחר הצהריים, שבוע לאחר הפרסום ב"מעריב", הגיעו מחרחררי הריב שנית. ה"קול-קורא" שפורסם ב"יחד נאמן" ארבעה שבועות קודם לכן, הודבק לראשונה ברחובות. למרות שהוא היה זהה בתאריכו ובלשונו למכתב הגיוני האורגנילי (שהרב אלישיב אמר ש"נגנב" ממנו כשהודבק הוא ברחובות), לא היה זה אותו מכתב איסור; עתה, ב"קול-קורא" הרשמי, הופיעו עליו עשר חתימות במקום שש. (במכתבי מיום כ"א בטבת, מרדכי, כתבתי לך על כך - שדווקא מתוך שיצאתי למאבק על המכתב הראשון, נתתי ל"דויליקס" הזדמנות להוסיף עליו עוד חתימות.) נאמר לי שהודבקו גם מודעות בשפה האנגלית - אני מניח שאלה היו העתקי האיסור שפורסם ב"יחד נאמן" שיוצא כאן בארץ בשפה האנגלית (וכתבתי לך בתחילת מכתבי מכ"א בטבת על אודות העתק זה) - אבל אני לא ראיתי אותן. ממילא, כבר הפסיקו לסבור את הספרים מזמן, ולכן לא הבנתי מדוע הודבקו פתאום מודעות? נאמר לי שזאת הייתה תגובה למאמר ב"מעריב" מיום שישי הקודם. המוחות העקמומיים של בחיי הסיקו שכולי רותח על מה שהם עוללו לי, ושרציתי להשיב מלחמה שעה - לפיכך הענקתי לעיתונאי ראיון שבו הכפשתי את שמו של ר' אהרן וצ"ל. השוטים היו משוכנעים שר' אהרן "שייך" להם, ועל ידי שאני מבזה אותו, ה' ישמור, אני "מחזיר" להם. האינם מבינים שר' אהרן "שייך" לי כפי שהוא שייך לכל יהודי חרדי, לכל כלל ישראל? כשהכתב החילוני כתב על ר' אהרן ו"מכתבי האהבה" שלו, הוא ביזה אותך, מרדכי, ואומי:

Event #4 - January 20th

Three days later a very fine - and naïve - middle-aged neighbor visited my home and said that he was aware both of the anger my book had aroused in the zealot circles and of Rabbi RR's involvement in the denunciation of the book. He had therefore approached Rabbi RR and suggested that he meet with me to talk things over so as to restrain the zealots. Officially, this gentleman was speaking as though Rabbi RR were an intermediary between the zealots and me, but he let me know quite clearly that Rabbi RR was actually one of the leading zealots. The neighbor added that he had a personal interest in defusing the situation because the zealots were talking about issuing an excommunication of me and collecting *gedolim*'s signatures for it. He expressed the fear that, if I were excommunicated, with the resultant loss of the camaraderie of my neighbors, I would move away, and he would thereby lose a good neighbor. I appreciated his frankness and told him I'd consider speaking to Rabbi RR. I got back to him the next morning, Tuesday, the 21st, and told him I was ready to receive Rabbi RR, but the neighbor returned later that day and said that Rabbi RR re-paragraph of this letter, where I list in brief the eight events leading up to Rabbi Lefkowitz's published near-excommunicatory letter, I touched on the question of who should rightfully come to whom.) I then dropped the subject of meeting RR. But I now knew from a responsible source - not only through my name-dropping "friend," who had mentioned him as having participated in the meeting of the zealots regarding what to do against me (what I called the witch-hunters' rendezvous) - that Rabbi RR was deeply involved. I was wondering what it was that brought out the wrath of the zealots, when I was shown by my son a *Qol haShophar* throwaway (dated ten days earlier) - in my December 26th letter to you, Mordechai, I mentioned this publication and that the Neturei Qarta group publishes it - in which a two-paragraph article appears under the heading, "The Struggle against the *Haskalah* - Writers Continues," and it reads as follows (in translation from Hebrew):

A well-known personality who serves in a Torah post in Baltimore, in the United States, has arrived these days in our Holy Land. From the house of Torah greats, who stand in the breach against the destructive influences of the "*buch*," it has been conveyed that the author of the "*buch*," who was condemned to disgrace by the entire Torah world, is receiving the support and

מאורע מספר 4 - י"ז בשבט

שלושה ימים מאוחר יותר, שכן מאוד נחמד - והמים - בגיל העמידה ביקר בכיתי ואמר שהוא מודע הן לכעס שספרי עורך כהונתם הקנאים והן למעורבותו של הרב ר"ר כהונתם הספר. לפיכך, הוא ניגש לרב ר"ר והציע שייפגש עמי לשוחח על העניין ולראות כיצד אפשר לרסן את הקנאים. באופן רשמי, האדם הזה דיבר על הרב ר"ר כאילו הוא מתווך בין הקנאים לביני, אבל הוא הבחיר לי בצורה די כרוחה, שהרב ר"ר היה למעשה אחד מראשי הקנאים. השכן הוסיף שיש לו עניין אישי בהרגעת הרוחות, משום שהקנאים מדברים על יציאה נגדו בחרם והם אוספים חתימות של גדולי תורה לשם כך. הוא ביטא את החשש שאם אחרים ח"ו, הרי ההסתיונות של השכנים ממני שתבוא עקב כך, יאלץ אותי לעבור דירה, ואז הוא יאבד שכן טוב. הערכתי אליו למחרת בבוקר, יום שלישי, י"ח בשבט, ואמרתי להיפגש עם הרב ר"ר. תזרתי אליו הלב שלו ואמרתי לו שאני אשקול את ההצעה לו שאני מוכן לקבל את פני הרב ר"ר. אבל השכן חזר אלי מאוחר יותר באותו יום, ומסר שהרב ר"ר מסרב לבוא אלי; עליי לבוא אליו. (בפסקה השנייה של מכתב זה, שבה פירטתי בקיצור את שמות האירועים שהובילו ל"כמעט-חרם" שהרב ליסקוביץ פרסם, נגעתי בשאלה על מי, מן הצדק, לבוא למי.) עזבתי אז את הנושא של פגישה עם ר"ר. אבל עתה ידעתי ממקור מהימן - ולא רק מ"ידידי" מדליף השמות, אשר הזכיר אותו כאחד מהמשתתפים במפגש שהקנאים ערכו כדי לדעת מה ייעשה נגדי (הוא המפגש שכיניתי סוד שיש צידי המכשפות) - שהרב ר"ר היה מעורב עמוק בגו הדברים. תהיתי מה עורר את זעם הקנאים, כשבני הראה לי גיליון (מלפני עשרה ימים) של "קול השופר" - במכתבי אליו מכ"א בטבת, מדרכי, הזכרתי עיתון זה היוצא לאור על ידי קבוצת "נטורי קרתא" - בו מופיע מאמר בן שתי פסקאות תחת הכותרת "נמשך המאבק בסופר ההשכלה", כדלהלן:

אישיות ידועה המכהן במשרה תורנית כבלטימור בארה"ב הגיעה בימים אלו לארצנו הקדושה. מביתם של גדולי התורה העומדים בפרץ נגד ההשפעות ההרסניות מה"בוכ" נמסר שמחבר ה"בוכ", שהוקע לדיראון על ידי עולם התורה כולו, מקבל את תמיכתו

(Document Z)

Event #5 - January 21st

*See the footnote on page 92.

* ראה הערת השוליים בעמוד 93.

who are about to issue a *herem* [excommunication] on me – yes, a *herem*. And for what did the anger suddenly erupt? Because of the short press release in the *Qol haShophar* publication implying that I am organizing people to nullify the *issur* on the "buch." I am also faxing the *Qol haShophar* [page] wherein the brief write-up – entitled, "The Struggle against the *Haskalah* Writers Continues" – appears. And the zealots are already gathering signatures from the *gedolim* for the *herem*. Woe is to us that we have come to this!!

It is self-understood that the basis for the write-up is the visit by Rabbi [Aharon] Feldman, may he have long life, who came to report to *Moron* [Our Master] [Rabbi Elyashiv], may he have long life, as he was appointed by *Moron* [to do] – and this despicable publication portrayed it as if I were battling and sending messengers to make the book *kosher*, which is absolutely untrue. Anyhow, when Rabbi Feldman told *Moron* that those who pursue me ought to be stopped, *Moron* responded that he doesn't know who they are. But now we know who is in touch with them, and he is Rabbi RR – who was not brought into this affair by me. He ought to be called in to stay the plague [per Numbers 17:15].

(Document AA)

If you read between the lines, Mordechai, you can see that I am blaming Rabbi Elyashiv, via his aide Rabbi Ephrati, for involving Rabbi RR in the reading of *Making of a Godol* to begin with. You recall, of course, how I tried to void his appointment to the task, and pointed out to Rabbi Elyashiv – to no avail – that I did not know him as an intelligent person. Insofar as this letter to Rabbi Ephrati, I have an indication that Rabbi Elyashiv did acquiesce to my request and called in Rabbi RR to tell him to desist from hounding me, as I will spell out ahead, but whatever was accom-

plished was only of a temporary nature, as you will see. You can also read in my letter to Rabbi Ephrati, Mordechai, that at this point I was not absolutely sure that Rabbi RR was one of the zealots, but only that he had contacts with them.

Event #6 – January 22nd (morning)

The following day, at the coaching of one of my brothers, I called Rabbi RR by telephone, and we had a long conversation. He is very adept at talking, and his interlocutor can hardly get a

להרצא נגדי חרם – כן, חרם. ועל מה יצא הקצף פתאום? מפני הכתבה הקצרה בעלון "קול השופר" שכאילו אני מארגן אנשים לבטל את האיסור על ה"בוכ". אני מפקס גם את "קול השופר" בו יש הכתבה הקצרה "נמשך המאבק בסופרי ההשכלה". והקנאים כבר אוספים חתימות מהגדולים על החרם. ואי לנו שהגענו לכך!!
כמובן שהבסיס לכתבה הנו ביקורו של הרב פלדמן שליט"א, שבא לדווח למרן שליט"א, כמו שמונה מאת מרן שליט"א [לעשות] – והעלון הנכבד עשה את זה כאילו אני נלחם ושולח שלוחים להכשיר את הספר, וזה לא דוברים ולא יעד. על כל פנים, כשהרב פלדמן אמר למרן שצריכים לעצור בעד הרודפים אותי, ענה לו מרן שליט"א שאינו יודע מי הם. אבל עכשיו אנחנו יודעים מי בקשר אתם, והוא הרב ר"ר – שהוכנס לכל הפרשה לא על ידי צדיקים לקרוא אותו שיעצור המגפה [עפ"י במדבר יז:טו].
(מסמך AA)

אם תקרא בין השורות, מרדכי, תוכל להיווכח שאני מאשים את הרב אלישיב באמצעות עוזרו, הרב אפרתי, על שעירב את הרב ר"ר בקריאת "עשיית גדול" מלכתחילה. אתה זוכר, כמובן, כיצד ניסיתי לבטל את המינוי הזה וצינתי לרב אלישיב (לשווא) שאיני מכיר את הרב ר"ר כבר דעת. כפי שאסביר אחר כך, יש לי סימן שהרב אלישיב נענה לבקשתי וקרא לרב ר"ר כדי לומר לו להפסיק להציק אותי, אך התועלת הייתה זמנית בלבד. כפי שתיווכח, אתה יכול גם לקרוא במכתבי לרב אפרתי, מרדכי, שבאותו זמן, למרות שידעתי שהרב ר"ר קשור לקנאים, לא הייתי בטוח לגמרי שהוא אחד מהם.

מאורע מספר 6 – י"ט בשבט (בבוקר)

למחרת, בעידודו של אחד מאחיי, התקשרתי לרב ר"ר ושוחחנו ארוכות. הוא

signed by a *godol* of the first rank," had already been printed and readied for dissemination, but *he* (RR) had held it back, "gathering all the copies the printer had produced, so as to prevent it from leaking out." But, he said, he would not be able to hold the *herem* back any longer unless I ceded my option of reprinting an improved version of my book and desisted from continuing with

מאוד מוכשר בדיבור, וכן שיחו מחקשה לשרבב אף מילה לחוך השיחה. בדרך כלל, מי שמדבר כל כך הרבה, מנסה לחפות על משהו: תהיתי אם הדבר שר"ר מסתיר הוא כמודע או בתת-הכרה, או שמא בשניהם? הוא היה בהחלט מודע, והתייחס שוב ושוב, לטכסט ה"ידיד" (החילופי) שהצגתי לקנאים באמצעות "ידיד" (מסמך U). שבו הכעתי חוסר דאות אם אי פעם ארפס שוב את ספרי (במהדורה מתוקנת). סיפרתי לרב ר"ר שעשרות אנשים התקשרו אלי ודיווחו שהאמונה שלהם התחזקה בעקבות קראת הספר, ומהדורה חדשה שתשמיט או תשכתב את הנושאים הבעייתיים, תביא ברכה לעם ישראל. (אולי אתה זוכר, מרדכי, שכתבתי לך שאני מרגיש שהאיסור כולו הוא מעשה שטן על מנת למנוע מהספר להועיל לקוראיו לגבי דחייתם; ואם אחדול מלהדפיסו שוב, אני נופל למלכודת השטן. לא אמרתי זאת לר"ר, כי בשביל מה להטיח בו שהוא בסך הכל כלי ביד השטן?) הרב ר"ר אמר שוב ושוב שיש "מאות ליקויים בספר", ושאין שום דרך שאוכל לשכתבו באופן שיהיה כשר. אתה יכול לפנות, מרדכי, למכתבי אליך. הקודם, שם ציטטתי את נוסח ה"חרטה" המקורי שהוצע על ידי הקנאים (מסמך T), שבו הם מביעים את דעתם שהספר מציג "התייחסות זולה לכל העניינים [של הגרולים] לכל אורך הספר [ההדגשה שלי]". אולי זו הייתה תרומתו של ר"ר לטכסט; אני מאמין שר"ר, תוצר של "שייבה יוניברסיטה" (שם היה מסורסם לא בשל בקיאותו בשפה העברית, אלא בשל מומחיותו במגרש הכדורסל). אינו מסוגל לחבר טכסט שלם כזה בעברית, והעליתי במכתבי השערה שהטכסט חובר על ידי קנאי אחר שחונך בהשכלה, אבל ייתכן שר"ר חוסיף לו רעיון או שניים. במכתבם הארוך (מסמך W), הדוחה את הטכסט המוצע על ידי, הם כתבו גם, ש"מגמתנין ניכרה בכל דברנין" [ההדגשה שלהם]. שהיא להשפיל ולהכפיש – מה שמשקף שוב את אופן מחשבתו של ר"ר: ספרי טרף לחלוטין, ואין לו תקנה! כשיחא הטלפון ביקש ממני ר"ר לחתום על הצהרה לפיה הספר לעולם לא יודפס עוד. אחרת, הוא איים, הקנאים יפעלו שיוטל עלי חרם. ואז הוא גילה לי שביום שישי הקודם, "דבר מה הקרוב לחרם ככל שאפשר, מבלי לכנות אותו כך, שנחתם על ידי גדול בתורה מהשורה הראשונה", כבר הודפס והוכן להפצה, אלא שהוא (ר"ר) עצר את הדבר, "באוספו את כל העותקים שהמדפיס הכין, כדי למנוע את הדלפתו החרצה". אבל, אמר, הוא לא יוכל עוד לעצור את החרם אלא אם כן אוותר לגמרי על הזכות להדפיס מהדורה

single word in. Anyone who talks so much is usually trying to cover up something: I was wondering if what RR was hiding was conscious or subconscious, or both. He was well-aware of, and kept referring to, the text I had (counter)offered the zealots through my "friend" (Document U), in which I expressed my uncertainty whether I would ever again print my book (in an improved version). I told Rabbi RR that dozens of people had contacted me to inform me that their *Yiddishkeit* had been enhanced by reading the book, and a new version omitting or rewriting the questionable matters would be a service to G-d and His Torah. (You may recall, Mordechai, that I wrote you that I feel the entire *issur* was wrought by Satan to *prevent* the book from benefiting its readers religiously; and if I were to desist from reprinting it, I would be falling into Satan's trap. This I did not say to RR, for Rabbi RR kept saying that there were "hundreds of things wrong with the book," and there was no way I could rewrite it in a *kosher* way. You may refer to my previous letter to you, Mordechai, where I quote the zealots' originally offered recantation (Document T), in which they reveal their view that the book expounds "cheap treatment of all [the greats'] matters *throughout the book* [my emphasis]." Perhaps this was RR's contribution to its text; I believe that RR, a Yeshiva University product (famous there not for his knowledge of Hebrew, but for his expertise on the basketball court), is incapable of authoring the entire literary Hebrew text, and I suggested in my letter that it was composed by some other, *Haskalah*-trained zealot, but RR may have added to it an idea or two. In their long letter (Document W) rejecting my offered text, they also wrote that my "goal, obvious in *all* [their emphasis] [my] words, is to degrade and malign" – which again reflects the RR view. So how can my book, totally *traif*, possibly be improved? In the telephone conversation, RR said he wanted me to sign a statement that the book would never be reprinted. Otherwise, he threatened, the zealots will arrange that a *herem* be issued on me. And then he revealed to me, furthermore, that the Friday prior, "something as close to a *herem* as possible, without calling it that,

more volumes of *Making of a Godol*. Knowing that the attitude of zealots is that they know best, I didn't argue with him about his evaluation of my book: Rabbi Zelik Epstein and Rabbi Moshe Sternbuch, true *gedolei Torah* (unlike RR, who was crowned a *gaon* by zealots and their ilk - as my "friend" titled him), had found described the witch-hunters' rendezvous, and as the fellow who sent me the anonymous letter [of how I purportedly embarrassed his *rosh yeshiva* at a grandchild's wedding] titled him), had found my book totally *kosher*; Rabbi Aharon Feldman had found *several* things to correct and held that, afterwards, the book should be read by every *yeshiva batur*; the signatories on the *issur* were told that 20 things need to be corrected, and that is all; but the "*gaon* Rabbi RR" says that it contains "hundreds" of forbidden things! This makes me not an author who simply did not explain himself properly, as I wrote in my offered text (Document U), but an outright "*shaigetz*." It is the nature of zealots to posit not only that they know better than others what is right and what is wrong, but that they, and only they, are the true *gedolim* - and it is their privilege to twist the *recognized gedolim* around their little fingers, and walk away saying, "The *godol* said this; the *godol* said that": Their charge is not to *learn from* the great scholars but to *teach* them. Rabbi RR is particularly susceptible to this attitude because he is a wealthy man to whom the verse in Proverbs (18:23), "The rich man responds audaciously," applies fully. (Perhaps his refusal to come to my house to see me, his senior, whom he was "doing a favor," was also motivated by his wealth-induced audacity.)

In my previous letter, Mordechai, I conjectured that what drove the zealot whom I wrote about therein to zealotry was an inner conflict vis-à-vis *maskilic* literature. In regard to my newly discovered zealot, RR, there is also a hidden force driving him to find everything *traif*. He inherited his wealth from someone who gained it by providing *kashruth* certifications to one and all - I recall from my residence in the United States until 1968 that that rabbi was known for his ubiquitous *hekhshairim* (*kashruth* approvals) - and this zealot's conscience cannot deal with the fact that both his livelihood and his standing in the community are based on this

questionably gained wealth. Furthermore, RR was raised in an atmosphere that a *hekhshair* may be found for one and all, and when he grew up, he had trouble dealing with the revelation that it was not so. He then assuaged his conscience and atoned for the sin of his benefactor, who saw everything as *kosher*, by seeing everything as *traif*. What better penance could there be than *teshuvath hamishgal* (imposed suffering commensurate with the ~~transgression~~)

חורשה של ספרי ולא אמשך לכתוב עוד כרכים של "עשיית גדול". ביודעי שקנאים חסיד חושבים שהם יודעים טוב יותר משאר בני תמותה, לא התווכחתי אהו על דעתו על ספרי: הרב זליג אפשטיין שליט"א והרב משה שטרנבוך שליט"א, גדולי תורה אמתיים (שלא כמו ר"ר, שהוכתר לגאון על ידי הקנאים ובני מינם - כך כונה בפי "ידידי" כשתואר את סוד שיח צידי המכשפות, וכך כונה במכתב האנונימי שהאשים אותי בנרמית מבוכה לראש ישיבה כחתונת נכדו), מצאו את ספרי כשר להלוטין; ר' אהרן פלדמן מצא דברים *אחרים* הזקוקים לתיקון מספק, וסבר, שלאחר התיקון, הוא ספר חובה לכל בחור ישיבה; לחתומים על ה"קול-קורא" נאמר שיש לחקן *עשרים* דברים, והו לא; אבל "הגאון ר"ר" אומר שהספר מכיל "מאות" דברים אסורים: לפי זה, אינני סתם מחבר שפשוט לא הסביר את עצמו כראוי, כפי שכתבתי בטקסט שהצעתי (מסמך U), אלא "שייקץ" גמור. מטבע הקנאים להניח לא רק שהם מיטיבים מאחרים להכדיל בין טוב לרע, אלא שהם, והם בלבד, הגדולים האמתיים - וזכותם היא לסובב את הגדולים המוכרים סביב אצבעם הקטנה, ואז להכריז ולומר: "הגדול אמר כך; הגדול אמר אחרת": הקנאים אינם *לומדים* מגדולי תלמידי החכמים, אלא *מלמדים* אותם. הרב ר"ר מסוגל במיוחד לגישה זו בהיותו אדם אמיד, כפי שאומר הפסוק במשלי (יח:כג), "ועשיר יענה עזות." (אולי סירובו לבוא לביתי כדי להיפגש עמי, המבוגר יותר ממנו, בטענה שהוא "עושה לי טובה", הוא גם הוצאה של עזותו הנגרמת מעושרו.)

במכתבי הקודם, מרדכי, שיערתי שמה שדחף את הקנאי, שעליו כתבתי במכתב ההוא, היה מאבק פנימי עם ספרות השכלה. אצל הקנאי החדש גייליחי, ר"ר, ישנו גם דחף חברי לראות כל דבר כטרף. הוא ירש את עושרו ממישהו שהשיג את כספו בספקי תעודות כשרות לכל דיכפין - זכורני מעת מגוריי בארה"ב עד שנת תשכ"ח - שהרב ההוא היה ידוע כמי שתעודות הכשר שלו תלויות בכל אחר ואחר - והמצפון של קנאי זה אינו יכול לסבול את העובדה שגם מעמדו הכלכלי וגם מעמדו בקהילה מבוססים על מקור מסופק. יתר על כן, ר"ר חונך ברוח שניתן למצוא הכשר לכל דבר דובר, וכשגדל וגילה שאין הדבר כך, נגרמה לו בעיה נפשית. כדי להרגיע את מצפונו ולכפר על חטא מיטיבו שראה כל דבר ככשר, הוא החל לחתיים לכל דבר כטרף. איזה טיהור נפשי יכול להיות טוב יותר מאשר תשובת

severely of one's sin - see page 1111 in my book)? Allow me then, Mordechai, to coin a word parallel to *hekhshair* (approval), by saying: If in the past generation, there was a *ba'al hekhshairim* (master of approvals), RR, of the present generation, is determined to be a *ba'al hetraifim* (master of disapprovals). But, for Heaven's sake, why beat my chest for someone else's sin? Why inflict the *teshuvah*-suffering on me? In his neighborhood, Rabbi RR is known for boyishly enjoying showing off his deftness with sleight-of-hand tricks. Like the magician who drops a handkerchief into a hat and pulls out a rabbit, he is now proud to have been the wizard capable of dropping a few innocent passages of *Making of a Godol* into Rabbi Elyashiv's repository and pulling out "hundreds of things wrong with the book." And this magician drew not one *traifeh* rabbit out of a *kosher* hat, but *hundreds of traifeh* passages out of a *kosher* book - true sorcery.

There was no use for me to deal with Rabbi RR, and he, too, realized he could not cajole me into giving up my option of creating an improved version of *Making of a Godol*. So we broke off our barren conversation and left it at that. I expected the *herem* by the "godol of the first rank" to be publicized two days later, at the usual time for such occurrences, late Friday afternoon. The only hope that this would not materialize lay in the action that Rabbi Elyashiv might take in the wake of my January 21st letter to Rabbi Ephrati asking that Rabbi RR be called in and ordered to stop persecuting me. (When Friday, January 24th, came and went two days later without the *herem* appearing on the streets, I thought my hope had been realized. But the zealots' truce lasted only for one more Friday, January 31st, and then, a week later, on Friday, February 7th, the *herem* was out - as below.)

Event #7 - January 22nd (evening)

I came up with an idea of how to effect a blockage of the looming *herem* from another direction. At my earlier meeting with Rabbi Wolbe, we concluded that he would track down the balance of the 20 things "wrong" in my book, and would then discuss them with me after seeing them within my book, as he had done

with the 4 allegedly forbidden matters enumerated above. At my next meeting, I was accompanied by my brother-in-law Rabbi Hirsh Diskind, who had met with Rabbi Wolbe on his own during the two weeks that had passed since my earlier meeting with him, to object to his getting involved in the ban and his having a grandson eavesdropping on my meeting with him. I was also bringing Rabbi Wolbe a letter from my brother, R' Avrohm, in which he also criti-

המשקל (ראה עמוד 1111 בספרי)? הרשה לי, מרדכי, לטבוע מטבע לשון המקביל ל"הכשר": כאשר בדור הקודם היה אדם שהיה "בעל ההכשרים", בדורנו, נחוש ר"ר להיות "בעל ההטרפים", אבל, למען השם, למה להכות "על חטא" עלי בגלל חטאו של מישהו אחר? מפני מה צריך אני לסבול את ייסורי החשובה? הרב ר"ר ידוע בשכונתו כהנאחו הנערת להפגין את כישוריו בתעלולי וריזות ידיים. כמו קוסם הזורק ממחטה לתוך כובע ושולף ארנבת, הוא עכשיו גאה להיות האשף המסוגל להשמיט כמה קטעים חפים מפגם מ"עשיית גדול" לתוך מאגרו של הרב אלישיב ולשלוף החוצה "מאות ליקויים". וקוסם זה לא שלף ארנבת טריפה אחת מכובע כשר, אלא מאות קטעים טריפים מספר כשר - כישוף אמתי.

לא היה טעם להתעסק עם הרב ר"ר, וגם הוא נוכח לדעת שאין ביכולתו לשכנע אותי לוותר על הזכות להוציא מהדורה מתוקנת של "עשיית גדול". השיחה בינינו לא הובילה לשום דבר, וציפיתי שהחרם החתום על ידי ה"גדול מהשורה הראשונה" יתפרסם בזמן המועד לדברים כאלה, שעות המאוחרות של יום שישי אחר הצהריים, יומיים לאחר שחתנו העקרה. התקווה היחידה שהדבר לא יתממש הייתה בפעולה שתניקט בעקבות מכתבי מי"ח בשבט אל הרב אפרתי שבו ביקשתי שהרב אלישיב יזמין את ר"ר לשיחה רצויה עליו להפסיק לרדוף אותי. (כאשר יום שישי, כ"א בשבט, הגיע וחלף בלי שהחרם הופיע ברחובות, חשבתי שתקוותי התגשמה. אבל "שביתת הנשק" של הקנאים לא ארכה ימים רבים: היא נמשכה רק עוד יום שישי אחד, כ"ח בשבט, ושבוע אחר כך, יום שישי, ה' באדר הראשון, יצא החרם - כלהלן.)

מאורע מספר 7 - י"ט בשבט (בערב)

עלה על דעתי רעיון לעצור מכיוון אחר את החרם המאיים. בפגישתי הקודמת עם הרב וולבה, סיכמנו שהוא יציין ביהרה מעשרים הדברים "הלקויים" בספרי, ואז ניפגש ונשוחח עליהם מתוך הספר הפתוח, כפי שעשינו לגבי אריבעת הדברים האסורים כביכול שהוא פירט בפגישה הראשונה. בפגישה הבאה, ליווה אותי גיסי הרב הירש דיסקינד: אחרי פגישתי הקודמת לפני שבועיים, הוא נפגש עם הרב וולבה לבדו כדי למחות על שלקת חלק באיסור ועל שנכדו צותח לשיחתנו. גם הבאתי אתי לרב וולבה מכתב מאת אחי ר' אברהם, שבו גם הוא מתח

(I will mention here two things I could have written, Mordechai, in the first letter of this series: I note them here because they demonstrate that, unlike Rabbi Wolbe, some *talmidei hakhamim* did take into consideration whose son I am. First, there might have been another signatory to the ban by the *Yad Hahazaqah* in America, but for what my father had once done for that individual when he was justifiably separated from his wife and she refused to accept a *get*. My father warned her that he would get personally involved in acquiring a *hetair me'ah rabbanim* [dispensation by 100 rabbis, permitting a man to marry before giving his wife a divorce] for her husband, and she acceded. When that American *rosh yeshiva* was approached to sign the ban, he said, "I just cannot sign against a son of someone who did so much for me." Second, another American *rosh yeshiva*, Rabbi Don Ungarisher, was also approached to sign the ban, and without ado declared, "I will not do anything against a son of R' Yaakov Kamenecki!" He applied to his request what R' Moshe Cordovero of Tzephath wrote in

his *Tomer Devorah* 450 years ago, to wit, when the prophet Micah speaks to G-d and says, "Thou wilt show fealty unto Jacob, kindness unto Abraham, which Thou hast sworn unto the Fathers" (7:20), he also had in mind that man must emulate this divine trait in the following way: "Even if one meets evildoers, he must not be cruel to them or insult them, and the like, but must pity them,

ביקורת על קרוב משפחתו על שחתם על האיסור, והזכיר בו שני עניינים מעניינים במיוחד. אחד היה שבת עלי, דהיינו, "אחי, ר' נתן, נולד מזרע קדוש וקיבל את חינוכו בביתו של אבינו זצ"ל, ומעולם לא סטה ממנו" — בדבריו אלה הוא רמז שספר היה מקבל את אישורו של אבינו. העניין השני היה אמרה מוסרית (המתאים לנמען של המכתב אשר ידוע כבעל מוסר) המבוסס על ציטוט מהפיוט שאומרים לאחר קריאת המגילה בבוקרו של יום הפורים, המוחח ביקורת על המן ש"לא זכר את רחמי שאול [המלך]" שהניח לזקנו של המן, אגב מלך עמלק, לחיות לילה אחד נוסף. שראל אחי: האם הגיוני להאשים את המן, שהיה כל כך מרושע עד שתכנן להרוג ולאבד את כל היהודים, בחוסר "הכרת טובה", שהיא תכונה של צדיקים?

הוא משיב: הפיסטן התכוון לומר שאילו הייתה להמן המידה של הכרת טובה, מעולם לא היה שוקע לתהום כזו של רשעות. אחי התכוון לומר שאם הרב וולבה היה מכיר טובה לאבינו כמו שצריך, הוא לא היה מסוגל להצטרף למאבק נגדי. העליתי אותה הנקודה בפתיחת פגישתי הראשונה עם הרב וולבה, כפי שקראת לעיל. (אציץ כאן שני דברים שאותם יכולתי לכתוב כבר, מרדכי, במכתבי הראשון בסדרה זו: אני רשם אותם כאן מכיוון שהם מראים כי, לא כמו הרב וולבה, אכן היו תלמידי חכמים שלקחו בחשבון בנו של מי אנכי. ראשית, עוד תלמיד חכם באמריקה היה מצטרף בחתימתו ל"יד החזקה" אלמלא מה שאבא זצ"ל עשה למענו כשהוא נסדר מאשתו היא סירבה לקבל גט (אף על פי שצדק בהיפדור ממנה). אבי הוזיהר אותה שהוא אישית יתעורב בהישג "היתר מאה רבנים" עבור בעלה, ואז היא נעתרה. כאשר ניגשו לאותו ראש ישיבה כדי לבקש ממנו לחתום על האיסור, הוא אמר: "אני פשוט לא יכול לחתום נגד בנו של מישהו שעשה עבורי כל כך הרבה". שנית, ראש ישיבה אמריקאי אחר, הרב דן אונגרשר שליט"א, התבקש גם הוא לחתום על האיסור. ללא שום צורך לשקל את הדבר, הצהיר: "לא אחתום על שום דבר נגד בן של ר' יעקב קמינצקי!" הוא קישר את העניין עם מה שהמקובל ר' משה קורדוכויו זצ"ל מצפת כתב בספרו "תומר דבורה", לפני ארבע מאות וחמישים שנה, על הפסוק שאומר מיכה הנביא: "תתן אמת ליעקב, חסד לאברהם, אשר נשבעת לאבותינו" [ז:כ]. המקובל ר' משה כתב שכוונת הפסוק היא גם שכל אדם חייב לדבוק בתכונה הא-להית הזו באופן הבא: "אף אם יפגע ברשעים, אל יתאכזר כנגדם או יחרסם, וכיצא [באלו], אלא ירחם עליהם,

saying, 'After all they are children of Abraham, Isaac and Jacob; even if they are improper, their fathers were proper and fine, and whoever humiliates the children, humiliates the fathers: I do not want the fathers to be humiliated by me.'" An aside: The ranter-and-raver, who organized the ban in America, sent around messengers to sign up important people and applied other forms of pressure. In a letter of apology to Rabbi Elyashiv for intervening in a matter which the great Israeli sage was handling at the time, one of the *Yad Hahazaqah* signatories wrote, "At the beginning, when they spoke to me, I opposed the *issur*, and I was not present when it was composed, and even when a messenger brought it to me to sign, I refused. But when the messenger demanded that I write up my own text so as not to be completely separated from the signatories, I went along." Rumor has it that another two of the signatories, who normally do not participate in bans and the like, were threatened that scandals involving their families would be exposed if they did not sign.)

Our host had still not obtained the list of the 20, and we spent a short while discussing general aspects of my book. Then I told him that the zealots were out to excommunicate me, and that a first-rank *godol* had already set his hand to such. I told of how the zealots had first contacted me (through my "friend") and offered me a text for recanting publicly – and I showed him the exact text they wanted me to publicize. (In my previous letter, Mordechai, I recorded this document in its entirety, and it begins with the words, "In accordance with the Torah duty incumbent upon me, etc."; you may look it up in that letter [Document T].) Rabbi Wolbe studied it for some minutes, then said emphatically, "You cannot be expected to sign such a paper!" I told Rabbi Wolbe that, indeed, I refused to sign it, and offered the zealots a counter-text – which they turned down – and I showed him my offered confessional. (You, Mordechai, may want to look up that document, too, in my previous letter, where it begins with the words, "People who know the undersigned, etc." [Document U].) I further discussed with my host the basis for my uncertainty whether to reprint an improved version of *Making of a Godol*, which I expressed within

the confessional – you, Mordechai, may see what this basis is by re-reading in my previous letter to you the documented footnote I had prepared to append to my suggested confession, beginning with the words, "I shall explain the two sides of the question, etc." (Document V). I told Rabbi Wolbe about the dozens of communications I have had from all parts of the world informing me how much people benefited spiritually from reading my book, and showed him

ויאמר: 'סוף-סוף הם בני אברהם יצחק ויעקב; אם הם אינם כשרים, אבותיהם כשרים והגונים [היו], והמכזה את הבנים מכזה האבות: אין רצוני שיתבזו אבותיהם על ידי.' דרך אגב: הצורה-צווח שארגן את האיסור באמריקה, שלח שליחים להתחמם אנשים חשובים ונקט באמצעי לחץ אחרים. במכתב התנצלות לרב אלישיב על התערבותו בעניין שמרן, הגאון האמתי שבארץ ישראל, כבר עסק בו באותו זמן, כתב אחד מחתומי היד החזקה: "כתחילה, כשהם שוחחו אתי, התנגדתי לאיסור, ולא הייתי נוכח כשחזר. ואפילו כשהשליח הביאו אלי לחתימה, סירבתי. אבל כשהשליח דרש שאכתוב את הנוסח שלי, כדי לא לפרוש לגמרי מהחומרים האחרים, הסכמתי." מהלכת שמועה ששני חותמים אחרים, שברך כלל אינם לוקחים חלק באיסורים ודומיהם, ארמו ששערוריות שבני משפחותיהם מעורבים בהן תיחשפנה אם לא יחתמו.)

מארחנו, הרב וולבה, אמר שעדיין לא השיג את הרשימה של "העשרים" ושוחחנו זמן מה על היבטים כלליים של ספרי. אמרתי לו שהקנאים מתכננים לנדות אותי, ושגדול בתורה "מן השורה הראשונה" כבר נתן ידו לכך. סיפרתי איך הקנאים התקשרו אלי לראשונה (באמצעות "ידידי") כדי להציע לי טכסט של חרטה פומבית, והצגתי בפניו את הטכסט המדויק שאוחרו רצו שאפרסם. (במכתבי הקודם, מרדכי, הבאתי את המסמך כולו, והוא מתחיל במילים "כחובת התורה עליי, וכו'"; אתה יכול לעיין בו שם [מסמך T]). הרב וולבה עיין בו רגעים אחדים ואמר נחרצות: "אי אפשר לצפות ממך לחתום על דבר כזה!" אמרתי לרב וולבה, שאכן סירבתי לחתום עליו, ושהצגתי לקנאים טכסט חילופי, אך הם דחו אותו. גם הראיתי לו את נוסח הוידוי שאני הצעתי. (מרדכי, תרצה אולי לעיין גם במסמך הזה במכתבי הקודם, והוא מתחיל במילים, "אנשים שמכירים את החתום מטה" [מסמך U]). המשכתי לדון עם מארחי על ההתלבטות שלי אם להדפיס מחדש מהדורה מתוקנת של "עשיית גדול", כפי שהצגתי בנוסח הוידוי שלי – אתה, מרדכי, יכול לראות מהי ההתלבטות כשתחזור ותקרא במכתבי הקודם אליך את המסמך שתכננתי לצרף לנוסח הוידוי, והוא מתחיל במילים "אסביר את עצם הספק" (מסמך V). סיפרתי לרב וולבה על עשרות האנשים שהתקשרו אליי מכל רחבי תבל כדי לספר לי עד כמה יצאו נשכרים רוחנית מקריאת ספרי, וגם הראיתי

the letter a certain *ba'al teshuvah* author – I was pleased to hear from Rabbi Wolbe that he was personally acquainted with that writer – sent me describing how moved and uplifted he was as a result of reading *Making of a Godol*. I quote this *ba'al teshuvah*'s missive in the seventh-to-last paragraph of my previous letter to you, Mordechai. You may want to reread it and see how moving it was, both to me when I received it, and, I believe, to Rabbi Wolbe, when I showed it to him. Then, to show that, on the other hand, there was factually no one whom the book had affected adversely, I mentioned that in the 15 days since our first meeting, at which I had challenged his grandson to find out the name of the claimed rabbi in Brooklyn whose *ba'alebatim* had allegedly lost faith in *yeshiva* education because of my book, "Shim'i" had failed to find out that such a *rav* actually existed, because he was only a figment of a madman's imagination.

I then popped the question for which I had come to Rabbi Wolbe: Would he be willing to contact Rabbi Ephrati and inform him that, if the ban on the *book* that he signed will be utilized to excommunicate its *author*, he wishes to withdraw his signature altogether? I was gratified to receive an affirmative reply. I hadn't brought Rabbi Ephrati's telephone number with me for the visit, and as Rabbi Wolbe began escorting my brother-in-law and myself out, I told him that I would ring him as soon as I arrived home and provide him with the needed number. As we reached the exit of the house, there, surprisingly, was "Shim'i" again, appearing in the doorway of the vestibule – and he had a comment on what I had just mentioned to his grandfather about his failure to meet my challenge. He said, "I overheard you say that the fact that I did not communicate with you proves that no such *rav* exists. Well, I knew his name the day after you challenged me to find it out, but I had a reason" – he did not disclose what it was – "why I didn't provide it to you until now: His name is Rabbi Meir Scheinberg, and he is *rav* of the Agudah Shul in Flatbush." I immediately replied, "My brother, who lives in Flatbush, will check this out when he gets back from Florida in several days." To tell you the truth, not knowing the named individual – and being absolutely

sure that such a story could not possibly be true – I suspected that it may have taken the zealots two weeks to pay someone off to corroborate this fiction, and that was why "Shim'i" did not get back to me earlier. I also thought to myself that "Shim'i"'s manners had improved over the last two weeks, for, although he was again eavesdropping as at my first meeting with his grandfather, לו מכתב שסופר מסרים בעל חשוכה – נעם לי לשמוע מהרב וולבה שהוא מכיר את הסופר אישית – שלח לי ובו הוא מתאר עד כמה התעורר והתחזק בעקבות קריאת "עשיית גדול". אני מצטט את מכתבו בפסקה השביעית מהסוף במכתבי הקודם אליך, מרדכי. אולי תרצה לקוראו שוב ולראות עד כמה הוא נוגע ללב, הן ללבי כשקראתיו לראשונה, והן, כך אני מאמין, ללבו של הרב וולבה, כשהצנתי אותו בפניו. ואז, כדי לסתור את הטענה כאילו מישהו הרשפע לרעה מן הספר, הזכרתי שבמשך חמישה-עשר הימים מאז פגישתנו הראשונה, שבה הצנתי אתגר בפני נכדו למצוא את שמו של הרב מברוקלין שחברים בקהילתו החליטו כביכול על לימודי חול במקום חינוך ישיבתי בגלל ספרי, לא הצליח "שמעי" לברר אם אותו רב אכן קיים, וזאת משום שהוא היה רק פרי דמיונו של מטורף.

ואז הצליתי את הבקשה שלשמה באתי לרב וולבה: שאלתי אותו אם הוא יהיה מוכן להחקר לרב אפרתי ולהודיע לו, שאם ישתמשו באיסור שהוצא על הספר (שהרב וולבה חתום עליו) כדי לנדות את המחבר, הוא מבקש להסיר את חתימתו מהאיסור לחלוטין. שמחתי לקבל תשובה חיובית לא הבאתי עמי את מספר הטלפון של הרב אפרתי, וכשהרב וולבה התחיל ללוות את גיסי ואוהי החרצה, אמרתי לו שאני אתקשר אליו מיד כשאגיע הביתה ואספק לו את המספר הדרוש. ניגשנו ליציאה מביתו, ולמרכה ההפתעה, פתאם הופיע "שמעי" בפתח המסדרן – והיה לו מה לומר לגבי האתגר שהצנתי בפניו, שזה עתה אמרתי לסבו שנכשל בו. הוא אמר: "שמעתי אותך אומר שהעובדה שלא יצרתי אתך קשר מוכיחה שלא קיים רב כזה, ובכן, כבר ידעתי את שמו של הרב יום לאחר שהצנתי בפניי את אתגרך, אבל הייתה לי סיבה" – הוא לא גילה מהי – "מדוע לא גיליתי אותו לך עד עכשיו: שמו הרב מאיר שיינברג, והוא רבה של בית כנסת 'האגודה' בפלטבוש." מיד השבתי, "אבקש מאחי, המתגורר בפלטבוש שבברוקלין, לבדוק זאת כשיחזור מפלורידה בעוד ימים אחדים." לומר לך את האמת, מבלי להכיר את האדם הנוכח – ובהיותי בטוח לגמרי שהסיפור אינו יכול להיות אמתי – חשדתי שאך לקנאים שכועים ימים כדי לשכור עד שקר לאשר את הבריה הזו, זאת הייתה הסיבה לכך ש"שמעי" לא חזר אלי מוקדם יותר. גם חשבתי לעצמי שנימוסיו של "שמעי" השתפרו במשך השבועיים האחרונים, כי למרות שהוא שוב צותח לשיחתנו כפי שעשה בפגישתי הראשונה

(Massekheh Babha Bathra 16a). Let me set it down (in translation), together with its respectful greeting and warm closing:

To my honorable relative, the worthy rabbi, R' Noson Kamenetsky, may he have long life, a greeting and a blessing!

I waited to clarify the 20 places in his book on which I wanted to sit with [him] and clarify whether they

עם סבו, הפעם הוא לא התפרץ פנימה להתווכח איתי, אלא המתין עד שעזבתי כדי לסתור אותי. סבו בעל המוסר היה לבטח מרוצה ממוסריותו המשתפרת של נכדו. כשיצאנו החוצה, הרב וולבה חזר על כך שהוא יתקשר עמי ברגע שהוא יברר מהם עשרים הדברים הבעייתיים בספרי, ואני הלכתי הביתה שבע רצון מפגישה זו. מיד כשהגעתי, התקשרתי לרב וולבה ומסרתי לו את מספר הטלפון של הרב אפרתי, כפי שהבטחתי. קיוויתי שהוא יעמוד בדיבורו, וידוע לרב אפרתי את מה שהבטיח לי להודיע. לצערי, לא כך היה. כפי שתראה במאורע האחרון שקדם להטלת החרם. מרדכי, אחת לבטח סקרן לדעת מה סוף דבר אותה המעשייה על הרב מברוקלין. ובכן, כשהתקשרתי לאחי כמה ימים מאוחר יותר ושאלתי אותו אם מכיר רב בשם זה, והוא ענה בחיוב, ביקשתי ממנו לבדוק עמו את אמתות הסיפור, ואם יהיה צורך בכך, להשיג את שמות חברי קהילתו ולבדוק זאת גם עמם. בקיצור: ימים אחדים אחר כך, צלצל אחי אלי חזרה כדי לספר לי שכאשר שאל את הרב הג"ל על הסיפור, הוא אמר בהחלטיות: "זהו שקר וכזב [ראה משלי ה'ט: ויד:ה]; מעולם לא קרה דבר כזה." הרב שיינברג ייחס לבדיה זו אמרה שר' יוסף-בר סלוביציץ מברסק אמר פעם: "אם אתה מצטט בשמך משהו שאני אמרתי, נו, אני יכול לחיות עם זה; אבל לעולם אל תצטט בשמי את מה שאתה אמרת!"

מאורע מספר 8 - כ"ג בשבט

יכולתי עכשיו לחלום שיש סיכוי, אף אם קלוש הוא, שהרב וולבה יעבור על עשרים העניינים הבעייתיים רמזא שהשר לא נורא כל כך... וכמחווה לקרובו, הוא ייסוג מחתימתו. זה יוכל להיות הסדק הראשון בחומת הקשר סביבי; ואולי ילכו גם חותמים אחרים בעקבות הרב וולבה. החלומות היו נעימים, אבל המציאות הייתה שונה לחלוטין. ככ"ד בשבט, ביום השני בשבוע שלאחר פגישתי עם הרב וולבה, מצאתי בחיבת הדואר שלי מכתב שנכתב ביום הקודם, והוא הפך את הקערה על פיה. להלן המכתב, כולל דברי הפתיחה המוקירים והסיום החם:

לכבוד קרובי הרה"ג ר' נתן קמנצקי שליט"א, שלום וברכה!
חיכיתי לבירור עשרים המקומות בספרו שעליהם רציתי לשבת עמך

this time he did not march in to argue with me, but waited till I was leaving to rebut me. His Musarite grandfather must have been pleased with his grandson's improving *musar* state.

As we stepped out of the door of Rabbi Wolbe's apartment, he repeated that he would be in touch with me as soon as he found out what the 20 problematic things in my book were, and I went home from this meeting satisfied. As soon as I got there, I called Rabbi Wolbe and provided him with Rabbi Ephrati's telephone number, as I had said I would. I had hoped that he would live up to his word, and say to Rabbi Ephrati what he assured me he would. But this was not to be, as you will see in the final event preliminary to the issuance of the excommunication.

Mordechai, you must be curious as to how the fact/fable of the Brooklyn *rav* turned out. Well, when I telephoned my brother a few days later and asked him if he knew the named rabbi, and he answered affirmatively, I asked him to check out the veracity of this story with him and, if need be, to get the names of said *ba'alebatim* and check with them, too. To make the story short: Several days later, my brother called me back that when he asked the *rav* about the alleged episode, he said emphatically, "It is 'sheqer ve'khazav (lie and deceit)' [see Proverbs 5:19, 14:5]; no such thing ever happened." Rabbi Scheinberg applied to this cardinal a *vort* that R' Yosheh-Ber Soloveichik of Brisk once said, "If you repeat something *I* said in *your* name, *nu*, I can live with it; but don't you ever repeat something *you* said in *my* name!"

Event #8 - January 25th

I could now dream that there was a chance, albeit a slim one, that Rabbi Wolbe would go through the 20 problematic matters and find them not so bad at all, and, as a gesture to a cousin, he would retract his signature. This might be the first break in the wall of conspiracy around me; then others signatories might follow Rabbi Wolbe's lead. Fine dreams, but the reality was altogether different. On January 27th, the Monday following my meeting with Rabbi Wolbe, I found a letter from him in my mailbox, written the previous day, and it completely turned the bowl on its face

have a[n acceptable] place in a book. To my great anguish, it was clarified to me that there are hundreds of places in which there is an affront to the Torah greats. This means that the whole approach in the book is opposed to our approach to the Torah greats in all generations; and also in education we are extremely careful to portray the *gedolim* for our *talmidim* in their entire perfection, and this is the demand of the greats of our generation, may they have long life.

I am extremely sorry that my relative R' Noson, may he have long life, reached this state that I am compelled to write this; but I have no other opinion and option. After he had worked on the book for the duration of years, he has arrived at a situation which, according to the opinion of the *geonim*, may they have long life, forbids the publication of the book.

I understand how difficult it is for the honorable Torah scholar [you] to accept the ruling of the *gedolim* and fulfill it. But this I will tell him: He will be rewarded for it both here and in the World to Come. Let him now fortify himself to decide and fulfill the *psaq*, and G-d will bless him!

With a blessing for all that is good,
his relative [signature] Shlomo Wolbe

(Document BB)

From the words "hundreds of places" (in which there is "an affront to the Torah greats," as it were) used by the writer, I knew very well that Rabbi RR had entered the picture – as Rabbi Wolbe implies in the letter (parts of which I will quote below) that he wrote to my brother in America simultaneously with this one to me, and as is stated clearly in a letter (which I will tell you more about below) that "Shim'i" wrote me six days after the event I'm describing here. It was Rabbi RR who "clarified" to Rabbi Wolbe that the book is so problematic. Once that smooth talker, the brother of *hetraifim*, was involved, I no longer knew what to do.

had called Rabbi Ephrati, as he had assured me he would, or not: I surmise he did not, and this was borne out in "Shim'i"'s later letter, which you can read below. I was surprised that Rabbi Wolbe, a supposedly intelligent man, did not ask himself or Rabbi RR: "If there are hundreds of things wrong in the book ('as was clarified to me'), why did the people who were intent on getting my signature against the book" – in the letter he wrote to my brother on the same

ולבר אמר יש להם מקום [מקובל] בספר. לצער הגדול, נחבר לי שנמצאים מאות מקומות שבהם יש פגיעה בגדולי התורה. זאת אומרת שכל הדרך בספר מנוגדת לגישתנו אל גדולי התורה בכל הדורות; וגם בחינוך אנו נוהרים עד מאד לאחר לחלמידים את הגדולים בכל השלמות שלהם, והן (1) דרישת גדולי דורנו שליט"א. אני מצטער עד מאד שקרובי ר' נתן שליט"א הגיע למצב הזה שאני מוכרח לכתוב זאת; אך אין לי דעה ועצה אחרת. אחרי שהוא עבד על הספר במשך שנים, הגיע למצב שליט"א דעת הגאונים שליט"א אסור לפרסם את הספר.

אני מבין כמה קשה לכתוב לקבל ספק הגדולים ולקיים אותו. אך זאת אני אגיד לו: כי יהיה לו שכר על זה הן כאן הן לעולם הבא. יתחזק נא להחליט ולקיים הפסק, והיית יברך אותו!

בברכת כל טוב,

קרוב [חתימה] שלמה וולבה

(מסמך BB)

מהמילים "מאות מקומות" (שיש בהם כביכול "פגיעה בגדולי התורה") שכתב הרב וולבה, ידעתי גם ידעתי שיר הרב ר' באמצע. זה גם משתמע מהמכתב (אשר חלקים ממנו אצטט למטה) ששלח הרב וולבה לאחי באמריקה בדבר עם מכתבו אלי, וזה יוצא מסודש מהמכתב שכתב "שמעי" אלי שישה ימים לאחר המאורע שאני מתאר כאן (ואספר לך יותר על מכתבו, בהמשך). הרב ר' היה זה שעל ידו "נכתב" לרב וולבה שהספר כל כך "בעייתי", כרגע שהדבר החלקלק הזה, "בעל הטורפים", היה מעורב בדבר, כבר לא ידעתי אם הרב וולבה התקשר לרב אפרתי, כפי שהבטיח לי שיעשה; אני משער שהוא לא התקשר, והשערה זאת מסתייעת ממכתבו של "שמעי", כפי שתראה להלן. התפלאתי מעולם וולבה, האמור להיות אדם אינטליגנטי, לא שאל את עצמו או את הרב ר' אם ישנם מאות ליקויים בספר (כפי שנתברר לי), במכתב שכתב לאחר המאורע במטרה להשיג את חתימתי נגד הספר – במכתב שכתב לאחר המאורע.

day he says, "Three rabbanim came to me and told me about the complaints against the book" - "say there were only 20?" Also, on what did Rabbi Wolbe base his claim that "the demand of the greats of the generation" who signed the ban was that I "portray the gedolim... in all their perfection"? Perhaps they had also signed the *issur*, as he himself had done, because they were told that 20 specific things were wrong; perhaps his thesis that the "approach to the Torah greats in all generations" must be oblivious to their imperfections (even if these faults are not unequivocal) is not shared by the *gedolim*. (The arbitrary assertion in the text composed by the *zhulikehs* that "from all of [the book], there blows a chilling wind" was written only as an afterthought, but not as a cause for forbidding the "*buch*," as you can clearly see when reviewing the published ban [Document O]. Incidentally, this assertion is proven patently false by all the communications I have received from people *inspired* by the book.)

As to Rabbi Wolbe's ostentation regarding "our approach" and the "education we" provide, I can say, Mordechai, that there is no empirical proof that his educational method is the correct one and is as successful as he would have us think. In fact, unfortunately, there is no guarantee that the education within his own family is not wanting - and not only that of his grandson "Shim'i."

It is also interesting that under the spell of RR's RoaRing and NEighing, which I referred to in my previous letter, Rabbi Wolbe zestfully wrote a response to my brother, too, in which he tries to ward off my brother's criticism for his being ungrateful to our father. He writes: "One thing I will tell you: Had your father *zatshal* been alive when R' Noson wrote the book, he would under no circumstance have agreed to several hundreds of stories in the book in which there was an affront to the honor of some *gedolei Yisrael*, as Rabbi RR, who perused the book by order of Rabbi Elyashiv, may he have long life, ascertained." Rabbi Wolbe is trying to say that he was not being ungrateful to my father when hurting me so, because he was doing something my father himself would have done were he alive; and he is so sure of what my father would have done that he begins his sentence with the words,

"One thing I will tell you," meaning that if other things he wrote may be controvertible, this is *one* which is absolute. Did he not realize that *haGaon* Rabbi Zelik Epstein, the person to whom my father wanted to entrust Mesivta Torah Vodaath when he retired in 1967, ruled the book fully *kosher*? If anyone can judge what would have been done by my father "had [my] father *zatshal* been alive,"

אומר, "באו אלי שלוש דברים וסיפרו לי על הטעות שישנם על הספר" - "אמרו שישנם רק עשרים" בנוסף לכך, על מה ביסס הרב וולבה את טענתו ש"הדרישה של גדולי הדור" שחתמו על האיסור הייתה שאני "אתאר את הגדולים... בכל השלמות שלהם"? אולי גם הם חתמו על האיסור, כפי שהוא עצמו עשה, מכיון שנאמר להם שעשרים דברים מסרימים לקיים? אולי התוזה שלו ש"הגשה אל גדולי התורה בכל הדורות" מחייבת העלמת עין מחוסר מושלמותם (אפילו אם הליקויים אינם חד-משמעיים) איננה מוסכמת על גדולי התורה? (ההערכה השרירותית בטכסט שחובר על ידי ה"זוליקס" ש"כל הספר נושב ממנו רוח של קדרות" נכתבה במחשבה שנייה, אבל לא כסיבה לאסור את ה"בוך", כפי שתיווכח בכיור או חקרא שוב את האיסור המודפס [מסמך O]. דרך אגב, הערכה זו הוכחה כבלתי-נכונה בעליל על ידי כל שיחות הטלפון שקיבלתי מאנשים שסיפרו לי שקיבלו דווקא השראה מן הספר.)

באשר להתפארתו של הרב וולבה ב"גישתו" ובחינוך ש"אנו" מעבירים, יכול אני לומר, מרדכי, שאין הוכחה ניצחת שגישתו היא הגישה הנכונה וששיטתו החינוכית באמת כל כך מוצלחת כפי שמשמע מדבריו. למעשה, למרבה הצער, אין ערובה שהחינוך בתוך משפחתו אינו לוקה בחסר - ולא רק של נכדו "שמעי". מעניין גם, שתחת הכישוף של הרעש והגעש של ר"ר, התעורר הרב וולבה לענות במכתב גם לאחי, ובו הוא מנסה להדוף את ביקורתו של אחי בקשר לכפיות הטובה שהוא הפגין כלפי אבינו. וכך כתב: "דבר אחד אני אגיד לכת"ר: אם אביו, וצוק"ל, היה חי כאשר ר' נתן כתב את הספר, הוא בשום אופן לא היה מסכים לכמה מאות סיפורים בספר שהייתה בהם פגיעה בכבוד כמה גדולי ישראל, וכפי שקבע הרב ר"ר שעבר על הספר בפקודת הגאון הרב אלישיב שליט"א." הרב וולבה רוצה לומר שבפוגעו כי הוא לא היה כפוי טובה כלפי אבי, מכיון שהוא עשה דבר שאבי עצמו היה עושה לו היה בחיים. והוא כה בטוח שהוא יודע מה שאבי היה עושה, עד שהוא מתחיל את המשפט שלו במילים "דבר אחד אני אגיד לכת"ר", כלומר אם על דברים אחרים שהוא כתב אפשר לחלוק, הדבר האחד הזה הנו מוחלט. ואני שואל: וכי לא ידע שהגאון ר' זליג אפשטיין שליט"א, האיש שבידו רצה אבי להפקיד את "מתיבתא תורה ודעת" כשפרש בשנת תשכ"ח, קבע שהספר כשר לגמרי? אם מישהו יכול לשפוט מה היה עושה אבי אילו היה בחיים,

it is Rabbi Epstein! You can also note how Rabbi Wolbe avoids addressing my brother's declaration about me that I quoted above (and called "praise for me"), viz., that I received my guidance from my father and that I "never deviated from it"; he does not even quote my brother's statement about me and say that he (humbly) disagrees with it. How presumptuous of Rabbi Wolbe to claim he knows better than Rabbi Epstein, better than my brother (to whom my father was closer than to any of his children), and better than I, who am certain my father not only would have agreed with Rabbi Epstein that the book should not be banned after it was written, *ex post facto* – only of this do I have absolute *proof* as to what Rabbi Epstein's opinion is – but would have been superbly proud of my book and would have encouraged me to write it *lekhat'hilah* (especially because I repeat so many stories that he related for public consumption and wanted to remain for posterity – see the last three paragraphs in my Introduction)! It has also been reported to me that Rabbi Epstein tells people that *Making of a Godol* is not only a *kosher* book but also a *good* book. I have no choice but to term the surety of Rabbi Wolbe's assumption about my father sheer presumptuousness and, furthermore, to trace the root of "Shim'i"'s *hutzipah*-behavior to his gentle grandfather. You may consult page 838 in my book, Mordechai, about how the Alter of Slabodka saw a hidden fault in an ancestor developing through several generations into an open abomination: "To my great anguish," I'm afraid this is what happened in our case. And Rabbi Wolbe certainly did not check out what RR thought my father's opinion about the book would be, because when RR was asked if he was not afraid to pick a fight with a son of R' Yaakov Kamenecki, he replied, "Who is Reb Yaakov, anyway?!" RR is as understanding of what a *godol* is as he is of what a *kosher* book is – and this fellow was Rabbi Wolbe's *mayven* (expert)!

Take note also of how the "hundreds" of things wrong in my book, about which Rabbi Wolbe wrote to me, increased to "several hundred" when he wrote to my brother; no one could possibly cover even "hundreds" of stories in the book without spending days and nights reading it – twich Rabbi Wolbe did not do, but

Rabbi RR may have, because this is what he told my brother-in-law (and that he needed a dictionary alongside him because, without it, he couldn't understand what he was reading; I mentioned this in my previous letter to you). I figured that the reason our correspondent used the lesser "hundreds" in the letter to me and the greater "several hundreds" in the letter to my brother is that he realized, perhaps subconsciously, that as the author, who

זה הרב אפשטיין! גם שים לב כיצד הרב וולבה נמנע מלהתייחס ל"דברי השבח עליי" של אחי אשר ציטטתי לעיל, דהיינו שקיבלתי את חינוכי מאבי ושמעולם לא סטניחן ממנו; הוא אפילו איננו מצטט את הודעת אחי עלי באומרו שהוא (לפי עניות דעתי) אינו מסכים עמה. כמה יהיר מצד הרב וולבה לטעון שהוא מיטיב לדעת מהרב אפשטיין. מאחי – אליו היה אבי קרוב יותר מאשר לכל ילדיו – וממני. אני בטוח שלא זו בלבד שאבי היה מסכים עם הרב אפשטיין שלא לאסור את הספר לאחר שנכתב, בדעבד – רק לדבר זה יש לי הוכחה חותכת מהי דעתו של הרב אפשטיין – אלא היה מתגאה בספרי והיה מעודד אותי לכותבו מלכתחילה (בייחוד משום שחזרתי על כל כך הרבה סיפורים שהוא סיפר לצורך הכלל ורצה שישארו לדורות הבאים – ראה את שלוש הפסקאות האחרונות בהקדמה של ספרי)! וגם דווח לי שהרב אפשטיין אומר לתלמידיו ש"עשיית גדול" איננו רק ספר כשר, אלא גם ספר טוב. אין לי שום בררה אלא לכנות את ודאות הנחתו של הרב וולבה לגבי דעתו של אבא וצ"ל כיהירות גמורה, ויתרה מזאת, לגלות את שורש התנגותו החצופה של "שמעי" בסבו העדין. אתה יכול לעיין, מרדכי, בעמוד 838 בספרי, ולראות כיצד הסבא מסלכודקה ראה שפגם חבוי אצל סב עלול להתפתח להועבה גלויה לאחר דורות אחדים: "למרבה הכאב שלי", אני חושש שזה מה שקרה כאן. והרב וולבה בוודאי לא בדק מה הניח ר"ר לגבי דעתו של אבי אודות ספרי, כי כאשר ר"ר נשאל האם איננו מתיירא לצאת נגד בנו של ר' יעקב קמנצקי, הוא ענה: "מי זה רבי יעקב כסך הכל?" ר"ר הוא אדם שיש לו הבנה במהותו של "גדול" כמו שיש לו הבנה בכשרותו של ספר – והברוש הזה היה ה"מומחה" של הרב וולבה! שים גם לב לזה ש"מאות" הדברים הלקיים בספרי, אליבא דמכתבו של הרב וולבה אלי, גדלו ל"כמה מאות" במכתב לאחי; אף אחד לא יכול היה בשום אופן לעבור על "מאות" סיפורים מבלי לקרוא את הספר ימים ולילות, וכל שכן על "כמה מאות" – דבר שהרב וולבה בוודאי לא עשה. אולי הרב ר"ר עשה זאת, לפי מה שסיפר לגיסי (ושהוא היה זקוק למילון צמוד כדי להבין את מה שהוא קורא – הזכרתי זאת במכתבי הקודם אליך). תיארחי לעצמי שהסיבה שהרב וולבה נקט המספר "מאות" (הקטן יותר) במכתבו אלי, והמספר "כמה מאות" (הגדול יותר) במכתבו לאחי, הנה שהוא נוכח, אולי באופן תת-הכרתי, שמכתבו,

is well-versed in his work, and doubts if there are "several hundreds" – in other words, at least *three* hundred – stories in the book altogether, I might take the larger figure as hyperbolic. Certainly Rabbi Wolbe did not pull his count of "several hundred" out of thin air: He heard it from RR. The *ba'al hetraifim* exulted in ruling more and more things, existing and non-existent, forbidden. And, looking back at the letter to my brother, this multitude of hundreds is not merely of matters allegedly not *kosher* enough for publication, but no less than "an affront to Torah greatness." (Naïvely, Rabbi Wolbe does not realize that this definition of any of my stories is also hyperbolic, an evil joke perpetrated by evil men.) But there you have it: Rabbi Wolbe is regurgitating what has been chewed up by RR, the greatest zealot on behalf of the honor of *gedolim*, who, in his excitement and confusion, simultaneously degrades and humiliates one of the *gedolei* America, my father *atzal*.

Also note how Rabbi Wolbe ends his letter to me confidently ("this I will tell [you]"), dispensing rewards, and not only in this world but in the World to Come. He closed his letter to my brother in the same vein, too, with the words, "I also wrote to [R' Noson] that he will have reward here and in the World to Come if he obeys the *gedolim*." He pictures himself standing inside Heaven and deciding who should be allowed entry through its Gates, and who is to be shut out. Won't he be surprised to find *me inside* Heaven (among all the great leaders I wrote about, who will be pleased to let me sit in their company because I wrote so respectfully *and truthfully* about them – look at the epigraph of my previous letter to you, Mordechai, as to how Truth, and only Truth, is appreciated by G-d [and is His seal], and, likewise, I hold, by everyone in the World of Truth [*Olam haEmeth*]), and *himself* together with his mentor RR, and many others involved in this imbroglio, *shut out*?! How do I figure that? I'll tell you, Mordechai: I see the Heavenly Court summoning the signatories on the ban on *Making of a Godol*, and interrogating each one of them whether he read said book or relied on the opinions of second-, third-, fourth- or fifth-rate, unknowledgeable "reliable Torah scholars"

(who lied when they approached Rabbi Elyashiv and told him that they had already spoken to the author about his book). In the Celestial Court, as you know, they do not obtain their information by reading *Yated Ne'eman*, but check everything out on their own, and thence, will invalidate this false testimony. Then the Court will summon the great Torah scholars, Rabbis Epstein and the *haskid* *hatsib* at Elyashiv's disposal – כמה מאות – במילים אחרות, לפחות שלוש מאות – סיפורים בספר כולו, אני עלול להתייחס למספר הגדול יותר כהגומה. אין ספק שהרב וולבה לא שלף את המספר הזה סתם כך: הוא שמע אותו מר"ר, "בעל ההטרפים", אשר שמח וצהל בפוסלו יותר ריותר דברים, קיימים ושאינם קיימים. ואם נשוב למכתב שנשלח לאחי, נראה שהמון המאות הזה אינו מתייחס רק לעניינים שכביכול אינם מספיק *כשרים* להוציאם לאור, אלא לדברים שהם לא פחות מאשר "עלבון לגדולי התורה." (כאופן נאיבי, הרב וולבה אינו מבין שהגדרה כזאת של הסיפורים שלי מוגזמת אף היא, בדיחה מרושעת של אנשים מרושעים.) אכן הא לך: הרב וולבה מעלה גרה את מה שלעס ר"ר, גדול הקנאים למען "כבוד גדולי ישראל", אשר, ברוב להטו וכילבולו, מכזה באותה עת את אחד מגדולי אמריקה, את אבי זצ"ל.

ושים גם לב כיצד הרב וולבה מסיים את מכתבו אליי כבטחון ("זאת אגיד לך"). כשהוא מחלק גמולים, לא רק בעולם הזה אלא גם בעולם הבא. גם את מכתבו לאחי הוא סיים באותה נימה: "גם כתבתי לך" נתן שליט"א שיהיה לו שכל כן ובעולם הבא אם יציית לגדולים. הוא מתאר את עצמו עומד בתוך גן עדן ומחליט מי יורשה להיכנס בשעריו, ומי יישאר בחוץ. אולי הוא יהיה מופתע למצוא אותו *בתוך* גן עדן (בין כל המנהיגים הגדולים שעליהם כתבתי, שישמחו לתת לי לשבת במחיצתם מכיוון שכתבתי עליהם כבוד כל כך גדול ובאמת כל כך שלמה – ראה נא את המכתם למכתבי הקודם אליך, מרדכי, המתייחס לכך שהאמת, ורק האמת בלבד, מוצאת חן בעיני ה' [והיא חותמו של הקב"ה]), וכך גם, אני מאמין, בעיני כל אחד הנמצא בעולם האמת), והוא יחד עם מדריכו ר"ר, ורבים אחרים המעורבים בפרשה נגדי, *נשאים בחוץ*! על סמך מה חושבני כך? אומר לך, מרדכי: אני רואה את בית הדין של מעלה מזמין את החתומים על האיסור דורש וחוקר כל אחד מהם האם קרא את הספר הנידון או הסתמך על דעתם של "תלמידי חכמים נאמנים" חסרי ידע, מהשורה השניה, השלישית, הרביעית או החמישית (אשר שיקרו כשסיפרו לרב אלישיב, כשניגשו אליו, שכבר דנו על הספר עם מחברו). בבית הדין של מעלה, כידוע לך, לא סומכים על קריאת "יתד נאמן" כדי להשיג מידע, אלא כדוקים כל דבר בעצמם, וממילא, שם פסלו את עדות השקר הזאת. או זמן בית הדין את גדולי התורה, הרבנים אפשטיין

Sternbuch, who read the book, to hear what they have to say – and rule in accordance with the testimony of these two truly reliable witnesses. As a result, the signatories will be found guilty of shaming me in public in vain, and will be judged per the Mishnah in *Massekhet Avoth* (3:11) which states in the name of Rabbi El'azar of Modi'im: "... whoever puts his fellow to public shame... even if he has Torah and good deeds in hand, will have no share in the World to Come." Rabbi Wolbe and his buddies will unfortunately be among those, may G-d spare us, for whom the road to Paradise is blocked – until they beg forgiveness from his cousin, myself; and I will be in the position to decide whether to permit him to pass through the Gates of Justice. (Let me add something, Mordechai, which will stand you in good stead when you come across persons of flesh and blood who distribute rewards in the World to Come. The verse in Proverbs [26:12] tells us, "Have you seen a man wise in his own eyes? There is more hope for a fool than for him." Does it mean that after reaching a conclusion about what to do, a person should not consider what he does to be wise? Of course not. It means that in the truly wise man's mind there always remains some modicum, an iota, a smidgen of doubt whether he is doing the right thing – I feel that way even about having done so beneficial a deed as publishing my book. The person who is so absolutely cocksure that he is right as to picture himself sitting within Heaven, the *'Olam haEmeth*, and deciding who'll be permitted entry, he is the one whom the wisest of men declares not only less than intelligent, but worse than a fool. Remember that!)

I shall add to the account of this event something which happened a week later and clarifies some of what I have written. "Shim'i" sent me a letter dated February 3rd, which, because it is well-written, I shall quote almost in its entirety. Self-righteously, he writes the following (in English translation):

I must inform [you] that my remaining behind the door was not with my grandfather's knowledge. Had he known this, he would certainly have ordered me to

leave his house. But since I knew the spirit of the words spoken within, and I also knew well R' Noson's intent – to turn away his heart with untrue words (as was verified to me later), therefore, because of my grandfather's honor, I stayed to listen to all his words. As long as I could stay on the side, I was silent. But when I saw that R' Noson was fooling my grandfather, I was compelled to enter and say the truth. This was

ושתרנבך, שקראו את "עשיית גדול", כדי לשמור מה שיש להם לומר, ובית הדין יפסוק על פי שני עדים אלה הנאמנים כאמת. כך, החתומים יימצאו אשמים בהלבנת פני ברבים לשווא, וישפטו על פי הפסק במשנה (מסכת אבות ג:טו) בשמו של ר' אלעזר המודעי: "...המלבין פני חברו ברבים... אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק בעולם הבא." הרב וולבה ומרעיו יהיו, רחמנא ליצלן, בין אלה שהדרך לגן עדן תחיה חסומה בפניהם עד שיפייסו את בן דורו, אותי, ותבקש אני להחליט אם להרשות לו להיכנס בשער הצדק. (תן לי להוסיף דבר מה, מרדכי, שיעמוד לעזרתך כשתפגוש בני בשר ודם ה"מחלקים" גמולים בעולם הבא. הפסוק במשלי [כו:יב] אומר: "ראית איש חכם בעיניו? תקוה לכסיל ממנו." האם הכוונה שלאחר שאדם מגיע למסקנה שעליו לעשות כך וכך, עליו לחשוב שפועל בלי חכמה? כמובן שלא. הכוונה היא שאצל אדם חכם כאמת נשאר תמיד משהו, שמץ, איזה קמצוץ, של ספק אם אכן הוא עושה את הדבר הנכון – אני מרגיש כך אפילו לגבי מעשה כה מועיל כמו הדפסת ספרי. אדם שכל כך בטוח בצדקתו עד שהוא רואה עצמו יושב בגן עדן, עולם האמת, ומחליט מי יורשה להיכנס, עליו מזהיר החכם מכל אדם שהוא לא רק חסר אינטליגנציה, אלא גרוע מכסיל. זכור זאת!).

אוסף לסיכום המאורע הזה דבר שהתרחש לאחר שבוע ימים שמבחר דברים שכתבתי. "שמעי" שלח אלי מכתב שתאריכו א' אדר ב', ומאחר שהוא כתוב היטב, אצטט אותו כמעט במלואו. כשהוא בטוח בצדקתו, הוא כותב:

אני מוכרח להודיע [לך] כי מה שעמדתי מאחורי הדלת לא היה זה מידעתי של אדמו"ר [=אדוני זקני מורי ורבי] ואם היה יודע מזה, בוודאי היה מצווה עליי לצאת מביתו. אך אחר שידעתי את רוח הדברים מבפנים, וגם את כוונתו של ר' נתן ידעתי היטב – להטות את לבו בדברים שאינם נכונים (כפי שנתאמת לי אחר כך), לכן, מפני כבודו של אדמו"ר, עמדתי לשמור את כל דבריו, וכל זמן שיכולתי לעמוד מן הצד שתקתי. אך כשראיתי שר' נתן מרמה את אדמו"ר הוכרחתי ליכנס ולומר האמת. זו הייתה חובה

my personal duty. And I will write two small examples out of many regarding what I wrote that he said untrue words:

A. The first time he was there, he said that the whole campaign began because of one story about R' Aaron Kotler: that in his youth he, together with R' Yaakov Kamenecki, read [secular] books. Actually, even though for such a story alone it was worthwhile banning the book – because of both the humiliation of Torah [scholars] and the tremendous obstacle concealed here – in any case, to say that the entire campaign began about this... ?! At issue are hundreds of stories which are an affront to Torah greats, as my grandfather writes in his letter. And I know a fact: When several Torah greats sat with my grandfather and read to him excerpts from the book for several hours, they did not even mention this fact [about R' Aaron Kotler]. But R' Noson wanted to shift the whole subject to a matter of 'a few Lakewooders'!!!

B. The second time he was there, R' Noson said that the reason they wanted to go out personally against him was because they wanted him to sign on a letter that he had done this [outrage] 'intentionally,' and that 'another spirit was within [him],' and other such expressions which he read from some page. Likewise, he quoted from what Rabbi RR had told him by telephone. Understandably, by this he aroused great compassion for what they wanted to do to him. And lo, as soon as R' Noson left my grandfather's house, my grandfather said that such a thing was not right – to publicize such a letter for such a reason. And we turned to Rabbi RR right away to clarify the matter. And behold, there are no bears and no woods [per *Massekhet Sotah* 47a], for [RR] told him explicitly that he did not have to write anything about the past, only for the future – that he accepts the *psaq* of

the *rabbanim* to cease the matter of the book. And on this R' Noson also did not agree. Again it was clarified that R' Noson wanted to fool [my grandfather] with untrue things.

And with heartache I protest again against the impudent and audacious words that R' Noson uttered with brazenness to the face of my grandfather, Our Master, the Mashgiah, may he live long, before he left ("Here's your Musar for you!"). "His end

אישית שלי. וכתוב שחי דוגמאות קטנות מני הרבה על מה שכתבתי שאמר דברים שאינם נכונים:

א. בפעם הראשון (1) שהיה, אמר כי כל המערכה התחיל מפני סיפור אחד על הגר"א קוטלר שבצעירותו קרא "ביכער" [ספרי חול] עם הגר"י קמנצקי. והנה, אף שמפני סיפור כזה לבד היה כדאי לאסור הספר – הן משום ביוזין התורה, והן משום המכשול העצום הטמון כאן – אבל, על כל פנים, לומר שעל זה התחילה המערכה... ?! הלא מדובר במאות מעשים שהם פגיעה בגדולי התורה, כפי שכותב אדמו"ר במכתבו. ועובדא ידענא: כאשר ישבו כמה גדולי תורה אצל אדמו"ר ובמשך כמה שעות הקריאו קטעים מתוך הספר, אפילו לא הזכירו את העובדה הזאת על ר' אהרן קוטלר. אבל ר' נתן רצה להסיט את כל הנושא לעניין של "כמה לייקוודרס"!!!

ב. בפעם השנייה שהיה ר' נתן, אמר כי הסיבה שרוצים לצאת אישית נגדו הוא משום שרוצים שיחתום על מכתב שעשה כן "במוד", ו"רוח אחרת הייתה [בן]". ועוד כהנה לשונות שהקריא מאיזה דף. וכן ציטט כמה שאמר לו הגאון ר"ר בטלפון. וכמובן, שעורר בזה רחמנות גדולה על מה שרוצים לעשות לו. והנה, מיד שיצא ר' נתן מבית אדמו"ר, אמר אדמו"ר שלא ייתכן דבר כזה – לפרסם מכתב כזה משום סיבה כזו. ומיד פנינו להגאון ר"ר לברר הדבר. והנה, לא דובים ולא יער, כי אמר לו במפורש שאינו צריך לכתוב שום דבר על העבר, רק לעתיד – שמקבל פסק הרבנים להפסיק עם עניין הספר. וגם על זה לא הסכים ר' נתן. ושוב נחבר להפסיק עם עניין הספר. [את אדמו"ר] בדברים שאינם נכונים. וכתב לב הנני חוזר ומוחה על דברי החוצפה והעזות שהשמיע ר' נתן בעזות מצח כנגד פניו של אדמו"ר. מן המשגיה שליט"א. קודם

proved his beginning" [per *Massekheh Nedarim* 48a].

The writer says clearly that he had brought RR into the picture to deal with his grandfather, and that Rabbi Wolbe showed his grandson the letter he was writing me. I would conjecture that RR dictated to Rabbi Wolbe what to write. Insofar as "Shim'i"'s claim that the fracas was not started by "Lakewooders," I wrote you in the seventh paragraph of this letter that the young man had said the same when he barged in on my first visit with his grandfather. As I wrote there, I maintain that my analysis is correct. Of course, when one begins deliberately looking for problems with a book, he can clutch at any straw and claim it is a beam. Perhaps the *Ma'ariv's* Yiddish idiom, quoted above in Event #2, is appropriate, to wit, "If one wants to creep up smooth walls, he devises pegs," meaning that if someone is looking for excuses to attack a book, he will surely find them. I stand by my assertion that if not for the story about (my father's and) R' Aaron's youthful reading of secular books, the book would not have been banned – exactly as I told Rabbi Wolbe. Insofar as "Shim'i"'s claim that I lied to his grandfather regarding what Rabbi RR wanted me to do before he called off his dogs, the young man did not understand that the threat of excommunication began with what I "read from some page." It was not just "some page": It was the document written up by the zealots which begins with the words, "In accordance with the Torah duty incumbent upon me, etc.," which my "friends" handed me, and is quoted in full in my previous letter to you (Document T), Mordechai. When RR had the long telephone conversation with me described above in Event #6, he knew this document had been conveyed for my signature under the threat that if I did not sign it, I would be excommunicated; he also knew of the counteroffer I had made, in which I expressly mentioned a possibility of reprinting my book with the necessary changes, as you can read in the document beginning, "People who know the undersigned, etc.," in my previous letter (Document U), and as I mention in Event #6, above. My counteroffer was made under the assumption that there

were a limited number of matters that needed to be changed in the book, an assumption based on the axiom that I was mistaken in not having written my book with sufficient clarity. When this was turned down by the zealots because "all [my] words... throughout the book" were forbidden, the zealots, with RR at their head, were saying that there had been no mistake on my

צאתו (נאט איין איינער מוסר!). "סופו הוכיח על תחילתו" נע"פ

מסכת נדרים מח.].

הכותב אומר בבירור שהוא הכניס את ר"ר לתוך התמונה כדי לטפל בסבו, ושהרב וולבה הראה לנכדו את המכתב שעמד לשלוח אליו. לא הייתי מתפלל אם הרב ר"ר הוא שהכתיב לרב וולבה את תוכן המכתב. כאשר טענתו של "שמעי" שהמהומה לא התחילה על ידי אנשי לייקווד, כתבתי לך בפסקה השביעית של המכתב הזה שהזעיר אמר אותו דבר כשהתפרץ פנימה בביקורי הראשון אצל סבו. כפי שכתבתי שם, אני עומד על דעתי שהאבחנה שלי נכונה. כמובן, אם מתחילים לחפש במכוון בעיות בספר, יכולים להיאחז בכל קיסם ולטעון שהוא קורה; אולי האמרה באידיש שזוכרה ב"מערב", המצוטטת לעיל במאורע מספר 2, מתאימה לדבר זה: "אם מישהו רוצה לטפס על קירות חלקים, הוא ממציא ורס". הכוונה היא שאם מאן דהו מחפש תירוצים כדי לתקוף ספר, הוא לבטח ימצא אותם. אני עומד על דעתי שלולא הסיפור המספר שר' אהרן קוטלר קרא ספרות חילונית (יחד עם אבי) בצעירותו, הספר לא היה נאסר – בדיוק כפי שאמרתי לרב וולבה. כאשר לטענתו של "שמעי" ששיקרתי לסבו בקשר למה שר"ר רצה שאעשה כדי שיסלק את כלביו ממני, האבך לא הבין שמה ש"הקרא(תי) מאזה דף" היה לא אחרת מהתחלתו של האיום בחרם. זה לא היה סתם "איזה דף": זה היה המסמך שנכתב על ידי הקנאים המתחיל במילים, "כחובת התורה עלי, וכו'", אשר "יודיד" העבירו אליי, והוא מצוטט במלואו במכתבי אליך הקודם, מרדכי (מסמך T). כשר"ר קיים את השיחה הטלפונית הארוכה המתוארת לעיל במאורע מספר 6, הוא ידע שהמסמך נמסר לחתימתי תחת האיום שאם לא אעשה כן, יוטל עלי חרם; הוא ידע גם על ההצעה החילונית שלי, בה הזכרתי בפירוש את האפשרות להדפיס מחדש את ספרי עם השינויים הדרושים, כפי שתוכל לקרוא במכתבי הקודם במסמך המתחיל ב"אנשים שמכירים את החותם מטה, וכו'" (מסמך U), וכמו שאני מזכיר במאורע מספר 6, לעיל. הצעתי החילונית התבססה על ההנחה שיש מספר מוגבל של עניינים שאותם צריכים לשנות בספר, מהסיבה הפשוטה ששגיתי כשלא כתבתי את ספרי בבהירות מספקת. כאשר ההצעה נדחתה על ידי הקנאים משום ש"כל המילים (שלי)... לאורך כל הספר" הן כביכול אסורות, הקנאים, עם ר"ר בראשם, טענו שלא

part: There had been a deliberate purpose in my writing to disgrace *gedolim* – in essence that I was a “*shaigetz*” – exactly as the zealots’ offered recantation text read. The only difference was that in the original recantation, I would *declare* that I was a “*shaigetz*,” while by signing that I would never republish the book (because there was no way a book with hundreds of affronts to *gedolim* could be simply fixed up) I would only *imply* that I was a “*shaigetz*.” So, for the same reason Rabbi Wolbe held that I could not be expected to sign a *declaration* such as was offered, I could also not sign an *implication* to the same effect. This is something “Shim’i” did not grasp when he accused me of fooling his grandfather – and perhaps “Shim’i” knew that his grandfather himself did not grasp what I was telling him about my exchange of texts with the zealots. Anyway, I was not attempting to deceive Rabbi Wolbe either about how the fracas started, or about how RR wanted me, by one way or another, to announce to the world that I was a “*shaigetz*.”

Let me explain, Mordechai, how the eight “Events” listed above interlaced with the issuance of the excommunication by Rabbi Lefkowitz. I believe that the *Ma’ariv* article of January 10th (Event #2) set the *herem* in motion, even as it aroused the pasting up of the *issur* (Event #3) which had lain dormant for four weeks after being published in *Yated Ne’eman*. The three events connected with Rabbi RR (Events #4, #5 and #6) are directly related to the *herem*. In fact, I found out through a grandson of Rabbi Lefkowitz, the first-rank *godol* who issued it, that it was RR – together with the primary *zhulik* – who had initiated it and signed up the old Bnei Braq rabbi on it. What RR had told me on January 22nd, that he had held back the dissemination of Rabbi Lefkowitz’s letter (on Friday, January 17th) by “gathering all the copies the printer had produced,” was a lie. He had nothing to *gather up*, because the printer had prepared the material at RR’s order, and had *given* the copies to him. RR had simply decided that, on the chance that I would come around to ceding my reprinting option, it was a wiser strategy not to post yet. Why he did not publicize the *herem* the following Friday, January 24th,

may have been due to Rabbi Ephraim’s intervention, which I had appealed for, as above. Why Friday, January 31st, was passed over as the fateful publication date may have been a matter of logistics – for putting up wall posters there are paid workers, but for posting in *shuls* and *miqvaoth* one needs volunteers, who are not always easy to find. The one question remains: If Rabbi

מדובר בטעות מצד, אלא הייתה בדבריי מטרה מכוונת להמיט חרפה על הגדולים – במילים אחרות, אני “שייקץ” – כדיוק כמו שנוסח החרטה המקורי של הקנאים אומר. ההבדל היחיד היה שבנוסח החרטה המקורי הייתי אמור להצהיר שאני “שייקץ”, ובנוסח שבו אני מתחייב לא להדפיס עוד את הספר לעולם (כי משוט הוא שבלתי-אפשרי לתקן ספר עם מאות השמצות של גדולים) הייתי אמור רק לזמזם שאני “שייקץ”. כך, שמאותה סיבה שהרב וולבה סבר שאין לצפות ממני לחתום על הצהרה כזו, לא יכולתי גם לחתום על דמיון כזו. זה משהו ש”שמעי” לא הבין כשהאשים אותי שרימתי את סבו – ואולי “שמעי” ידע שגם סבו לא תפס מה שסיפרתי לו על חילופי הטכסטים עם הקנאים. על כל פנים, לא ניסיתי לרמות את הרב וולבה לא לגבי האופן שבו התחילה המהומה, ולא לגבי איך ש”ר”ר רצה, כך או אחרת, שאודיע קבל עם ועדה שאני “שייקץ”.

הבה ואסביר, מרדכי, כיצד שמות המאורעות המנויים לעיל הובילו להכרזת החרם על ידי הרב ליפקוביץ. אני מאמין שהכתבה ב”מעריב” מ’ בשבט (מאורע מספר 2) עורר את החרם, כמו שעורר את הרבקה ה”קול-קורא” בחצות העיר (מאורע מספר 3) לאחר תרדמה של ארבעה שבועות מאז שהתפרסם ב”יתד נאמן”. שלושת המאורעות הקשורים לרב ר”ר (מאורעות מספר 4, מספר 5, ומספר 6) קשורים לחרם במישור. אכן נודע לי באמצעות נכד של הרב ליפקוביץ, “הגדול מהשורה הראשונה” שהטיל את החרם, שר”ר, יחד עם ה”זיווליק” העיקרי, הם שיזמו את החרם והחתימו את הרב הבני-ברקי הקשיש עליו. כשר”ר סיפר לי ב”ט בשבט שהוא מנע את הפצת המכתב של הרב ליפקוביץ (ביום שישי, י”ד בשבט) ב”באוספו את כל העותקים שהמדפיס הכין”, הוא שיקר. לא היה שום דבר לאסוף, משום שהמדפיס הדפיס את החומר על פי הזמנתו של ר”ר, ומסר לו את העותקים. ר”ר פשוט החליט שתכסיס מחוכם יותר יהיה להמחין עם פרסום החרם, כי חשב שיש תקווה שאותו בעצמי על הזכות להדפיס מחדש את ספרי. העובדה שהוא לא פרסם את החרם ביום שישי שלאחר מכן, בכ”א בשבט, נעוצה אולי בהתערבותו של הרב אפרתי בעקבות פנייתי אליו, כפי שמובא לעיל. מרדכי לא נבחר יום שישי, כ”ח בשבט, להיות תאריך הרה הגורל לפרסום של החרם? אולי פשוט הייתה כאן בעיה לוגיסטית – כדי לתלות כרזות על קירות ישנם עובדים בתשלום, בעוד שכדי לתלות מודעות בבתי כנסת ומקוואות יש צורך במתנדבים, ולא תמיד מצליחים למצוא כאלה. שאלה אחת נשארת בעינה: אם הרב

Ephrati, or Rabbi Elyashiv, restrained RR, as I believe happened, why was it not effective for a longer time? The answer lies in Rabbi Wolbe's attitude. After RR saw that Rabbi Wolbe, who was asked by me to help *stop* the *herem* (as "Shim'i" surely informed RR), was not interfering with it, RR likely returned to Rabbi Ephrati to prove that even my cousin posited that the *herem* should come under consideration. And, as a result, even if Rabbi Ephrati and Rabbi Elyashiv did not participate actively in its issuance, they ceased blocking RR. Thus my *communication* with Rabbi Wolbe (Events #1, #7 and #8) was an important factor in the excommunication story.

I'll let you digest what I have written about the events leading up to the near-excommunication, and, as I wrote at the beginning of this letter, I have left the "excommunication" – it was published on February 7th – itself for another letter which I anticipate writing you next week, with G-d's help.

Yours sincerely,

Your *rebbe*, proud author of *Making of a Godol*

אפרתי (או הרב אלישיב) ריסן את הרב ר"ר, כפי שאני מאמין, מדוע לא היה זה יעיל לאורך זמן? התשובה נמצאת בנישתו של הרב וולבה. לאחר שהרב ר"ר ראה שהרב וולבה, שממנו ביקשתי לסייע בעצירת החרם (ובוודאי הרב הועבר על ידי "שמעי" לר"ר), איננו מתערב בכך, שב ר"ר כנראה לרב אפרתי להוכיח שאפילו קרוב משפחתי סובר שהטלת חרם באה בחשבון. ובעקבות כך, אפילו אם הרב אפרתי והרב אלישיב לא לקחו חלק פעיל בהטלת החרם, הם נמנעו מלעצור את ר"ר שוב. לפיכך, השיחות שלי עם הרב וולבה (מאורעות מספר 1, מספר 7, ומספר 8) היוו גורם חשוב בסיפור הנידוי.

אסיים פה כדי שתוכל לעכל את כל מה שכתבתי אליך, מרדכי, אודות המאורעות שהובילו ל"כמעט-חרם", וכפי שכתבתי לך בתחילת מכתב זה, השארתי את דבר ה"נידוי" בעצמו – הוא פורסם ביום שישי, ה' באדר א' – למכתב אחר שאותו אני מתכנן לכתוב בעוד שבוע, בע"ה.

שלך בנאמנות,

הרב שלך, המחבר הגאה של "עשיית גדול"